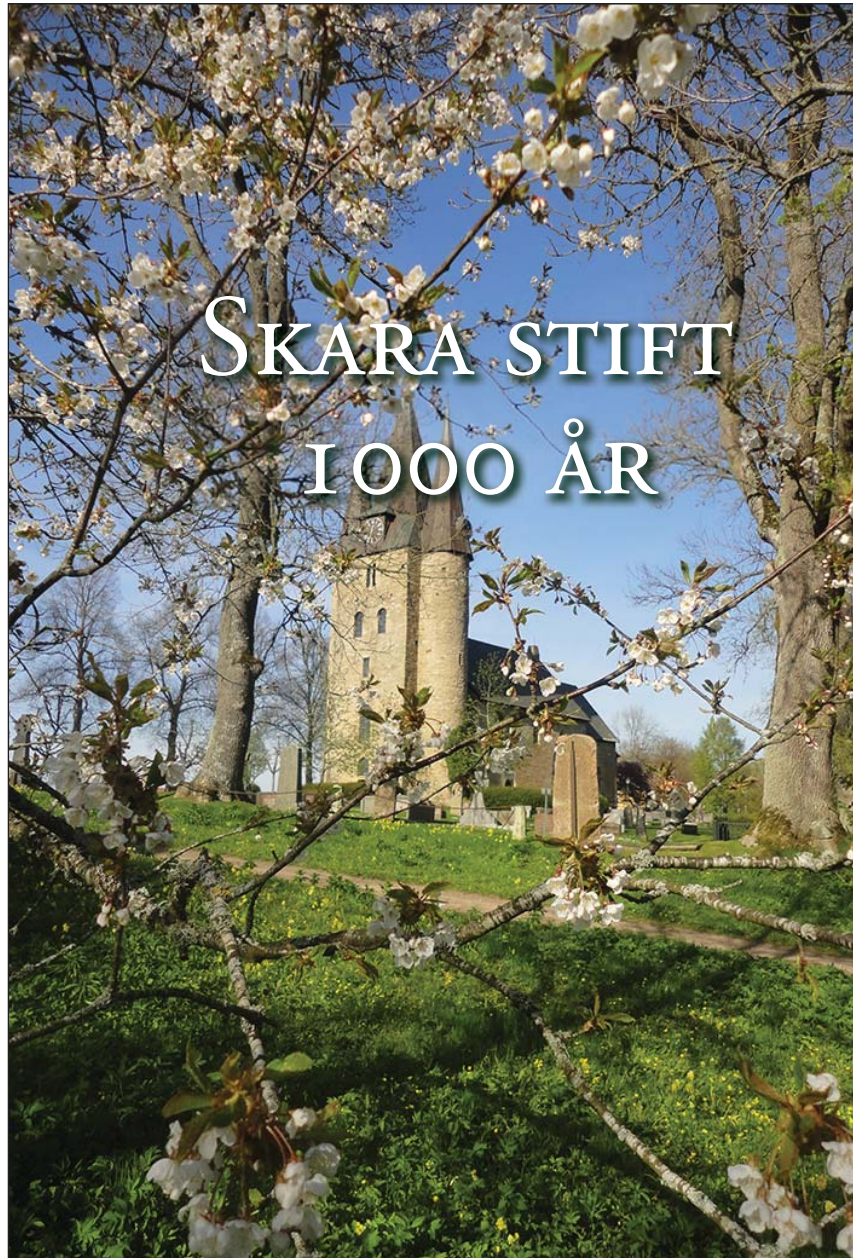

Skara stiftshistoriska sällskap

Medlemsblad 2014:3 Årg. 22

Stiftsjubileum

Vid ett jubileum är det naturligt att se tillbaka. 2014 firar Skara stift att 1000 år förflutit sedan den förste biskopen, Thurgot, sändes hit för att upprätta stiftet. 1000 år kan tyckas vara en lång tid men är bara hälften av den tid som Kyrkan och den kristna tron funnits i vår värld.

I Västergötland fanns säkerligen kristna och kristen tro vid tiden för Thurgots resa hit. Husaby, där biskopsstolen kom att vara och där Olof Skötkonungs dop skett runt år 1008, hade förmodligen en församling. Utgrävningarna i Varnhem, som belyses i denna bok, ger besked om att en kristen församling

av betydande storlek funnits där. Olof Skötkonungs dop var således inte en händelse i början på kristningstiden utan snarare i dess avslutning.

Skara stiftshistoriska sällskap har fått förtroendet att hålla i utgivandet av denna jubileumsbok. Artiklarna vill belysa områden, med få undantag, där sällskapet inte förut har publicerat och dokumenterat med material.

Bokens sträcker sig från religionsskiftet omkring år 1000 till våra tid och till frågan om religionens ställning och utmaningar på 2000-talet.

Melinarna i Skara stift

Del 3

Den 9 december 1893 föddes den femte sonen, **Paul Emanuel**. Det skedde på fader Samuels 44-årsdag. Moder Hilda var drygt 32 år. Broder Daniel var 1 år och fem månader. Inom ett halvår bröt familjen, far och mor och fem pojkar, upp från Valstad för att flytta in i prästgården i Dimbo. Det måste varit en ansträngande period i Samuel och Hildas liv.

Paul följde sina bröder på den upptrampade vägen. Under hans tid var skolhushållet i Skara som störst och väletablerat. Sista året i gymnasiet fick han blindtarmsinflammation. Under operationen sprack blindtarmen i doktors hand. Paul fick en allvarlig infektion men överlevde. Han tog studenten 1913 och var klasskamrat med prästsönerna Gustaf Linder och Carl-Erik Lindstedt. Efter studier i Uppsala blev det prästvigning i Skara på Trettondedag jul 1920. Carl-Erik Lindstedt, som, läst i Lund, prästvigdes samma dag. Paul var nyss fyllda 26 år, alltså tre år äldre än sina bröder, vilket berodde på värnplikens förlängning på grund av första världskrigets beredskap. Första missivet fick han till Tidaholms pastorat, där många unga präster fick bostad och omvårdnad i Församlingshemmet av "Prästa-Hanna". Redan nästa år blev han komminister i Floby.

Under åren i Uppsala mötte Paul unglyrkorörelsen, deltog i Kyrkliga Frivilligkåren och blev medlem i manskören OD. Ett medlemskap som han höll fast vid livet ut.

Sommaren 1918 var Paul predikobitråde i Frösthult i Enköpingstrakten. Där mötte han Margit, dotter till kyrkoherden Herbert Widman och hans hustru Augusta. Margit hade vuxit upp på Stora Sköndal där hennes far Herbert varit Diakonanstaltens föreståndare och pionjär för den manliga diakonin i Sverige. Hon utbildade sig till förskollärare (kindergartenlärarinna). I maj 1921 ägde vigseln rum i Uppsala domkyrka och de flyttade in i komministergården i Floby. I församlingen kunde prästparet färdas på motorcykel med sidvagn.

Under de fyra Flobyåren var Paul också vakanskyrkoherde i Grolanda-Jäla pastorat. Men 1925 blev han kallad till pastor i Mikaelsskapellet i Uppsala, tjänstgjorde som aftonsångspredikant i Domkyrkan och hade kristendomsundervisning på Fjellstedtska skolan. Mikaelsskapellet var centrum för en stor ungdomsverksamhet med scouter och studenter. I Uppsala engagerades han också som recensent av nyutkommen kyrklig litteratur i Svensk Kyrkotidning och i lokalpressen. Han hade ett omfattande bibliotek.

Längtan tillbaka till Skara stift ledde till kyrkoherdetjänsten i Dala-Borgunda-Högstena pastorat. Där hade prästerna tillsatts genom patronatsrätt tillhörande grevarna Posse på Dala och Vreten. På 20-talet avskaffades denna lag och församlingarna fick själva välja sin präst. Paul var den förste folkvalde herden i Dala. Hans företrädare var den blivande Pastor Primarius Olle Nystedt. Mellan år 1930-46 var Paul kyrkoherde i Dala.

Paul och Margit fick sex barn. Britta föddes 1922 i Floby, Staffan några år senare i Uppsala, Margareta, Paul-Ragnar och Astrid föddes i snabb följd i Dala, 1930, 1932 och 1933. Lillebror Bertil föddes 1939.

1945 var vi tre som skulle gå i skolan i Skövde och vi måste inackorderas. En f.d småskollärarinna hade flyttat in till stån för att ha skolhushåll. Avgiften var 125 kr/mån/barn. Där fick vi bo nära läroverket till en rimlig kostnad. Men kyrkoherdens kontantlön var 600 kr/mån. + fri bostad m.m. Mer än halva lönen togs i anspråk för tre av barnens skol-

gång! "Det går inte, då får man låna" sa pappa. Efter moget övervägande blev alternativet att söka ett "fetare" pastorat. Toarp, öster om Borås, ledigförklarades med tillträde sommaren 1946. Paul sökte trots att det var en s.k. tredjegångstillsättning. Efter provpredikan och val och sökande direkt hos Kungl. Majt. blev väntan lång. Men så kom beskedet. Paul fick tjänsten. Tacksamheten var stor. Med Posten kom en fullmakt på tjänsten med kung Gustaf V och Tage Erlander, då ecklesiastikminister, som undertecknare. Vi tre tonåringar fick byta skolor och kunde i den nya miljön ta oss med buss eller tåg till Borås dagligen.

I Toarp ordnades församlingsveckor med missionärer och gästpredikanter och bibelveckor med stiftsadjunkterna engagerade. Paul värnade om bygemenskapen, rotarna, det hölls husförhör och en mängd bygudstjänster. I varje församlingssedel startades en syförening. Han lät trycka handaffischer om församlingens program och sågs ofta på cykel för att sprida dessa. Framför allt var han en flitig församlingspräst med stort hjärta för gamla och sjuka, som besöktes liksom för konfirmander och ungdomskretsen. Paul och Margit sjöng båda solo och duett till Margits pianoackompanjemang.

Vad gör ungdomarna på midsommarafton? På Pauls initiativ inbjöd ungdomskretsen till firande i prästgårdens trädgård, som hade stora gräsytor. Man samlades på eftermiddagen för att klä den lövade stängen. När skarorna samlades vid sjutiden restes den och dansen började. Det var enbart folklekar som leddes av Paul med sin klara sångröst. Det serverades kaffe och saft och brödet fick man i en papperspåse. Så fortsatte lekarna och vid tio-tiden vandrade man till Dala kyrka för aftonbön. Deltagarantalet ökade år från år. När vi flyttade var det upp mot 1000 deltagare. För en tid sedan samtalande jag med en 90-årig dam uppvuxen i Härja. Vi kom in på minnen från ungdomen och med värme i rösten berättade hon om midsommarfirandet i Dala som de varje år for de fyra milen för att delta i.

När pastoratsregleringen genomfördes 1/1 1962 lämnade han kyrkoherdetjänsten i Toarp. Som pensionärer bosatte de sig i Fristad. Margit dog i november 1967 och Paul i januari 1970. Han var den förste i syskonskaran som fick lämna detta jordiska, 76 år gammal.

Barn nummer sex i raden blev överraskande och glädjande en flicka, **Hilda Maria Elinor**, född i september 1895. Hon fick också sin skolgång i Skara, på Flickskolan. Läroverket var ju bara till för pojkar. Hon fortsatte sina studier i Stockholm, blev hushållslärarinna och stannade kvar i Stockholm på olika tjänster. Under många år var hon knuten till Philipsenska skolan vid Mariatorget. Elinor blev äldst av de nio syskonen och avled på Ersta en vecka efter sin 91-årsdag. Hon var länge den "ogifta fastern", som brydde sig om och hade intresse för de många syskonbarnen. 1937, 42 år gammal, överraskade hon sina bröder med att gifta sig med Olof Seger, född 1880 i Skånings-Åsaka, lärare vid Viggbyholmskolan och författare. Han har bl.a. skrivit en biografi om David Petander, den vandrande predikanten. Både Elinor och Olof var engagerade i Oxfordgrupprörelsen, ett engagemang som de delade med flera av bröderna Melin. De fortsatte också i Stockholm i MRA-gemenskapen och var aktiva i Villa Alvik på Djurgården. Elinors engagemang för syskonbarnen varade livet ut.

Nyårsdagen 1899 föddes sonen **David Harald Georg** i Dimbo prästgård. Tidigt var han klar med sin kallelse till präst. I Uppsala var han engagerad i Frivilligkåren och var kårledare

Från Dala kyrkas återinvigning 1937. de förutvarande kyrkoherdarna av Patronus kallade Claes Törner (1911-1920, Kh i Västena), Emanuel Beskow (1902-1910, Kh i Borås), Olle Nystedt 1920-1929, pastor primarius i Stockholm), tillsammans med pastor Loci Paul Melin (1930-1946, Kh i Toarp).

under ett par terminer. Prästvigning i Skara 1925 och missiv till Dimbo och Tidaholm. Komminister i Nykyrke av Sandhems pastorat blev han 1928 och bodde några år ensam i den stora prästgården. Där gästades han av Samuel och Hilda i augusti 1931, då Samuel blev sjuk och avled.

David ingick äktenskap med Kerstin Maria Jansson från Tidaholm 1933. Vigseln ägde rum i Göteborg, där Kerstins familj då bodde. Vigsselförrättare var kyrkoherden i Masthuggets församling, Gottfrid Klingner, som var bördig från Dimbo och sedan gammalt vän med familjen.

David och Kerstin hade fina sångröster och det sjöngs flitigt i den växande familjen och i församlingarna.

David och Kerstin fick i Nykyrka barnen Elisabet, Ragnhild och Sverker och efter flytten till Kyrkefalla sonen Ingemar. År 1944 härjade flera epidemier bl.a. med polio och difteri. Också den unga prästfamiljen drabbades och Sverker avled några veckor före sin 6-årsdag.

Från Nykyrka/Mullsjö flyttade David med familj till Kyrkefalla/Tibro, där han efterträdde sin äldste bror Sam som blivit kyrkoherde i Borås Gustav Adolf 1939. Det var expansiva år för Tibro samhälle efter krigsslutet och församlingen aktiviteter växte under Davids ledning. I samband med pastoratsregleringen 1962 blev Tibro det nya namnet på församling och pastorat. I hela 27 år var David kyrkoherde i Tibro. Från 1957 också kontraktsprost i Kåkind's kontrakt. David hade ett gladlynt väsen med stort engagemang för kristen tro och kyrka.

Som kontraktsprost efterträdde han Gustaf Adolf Danell, som mellan 1951-57 var kyrkoherde i Tidaholm. Danell inspirerade församlingarna i Kåkind till ett rikt gudstjänstliv med Tidaholm som förebild. För David var denna förnyelse viktig efter de många åren i pastoratet. 1966 blev han emeritus och flyttade till Skövde. Kerstin avled på hösten samma år vid 58 års ålder.

David gifte sig som 70-åring med Karin Randhem, änka efter Tibroprästen Karl Randhem. Karin var folkskollärare och en i kyrkan välkänd söndagsskolepedagog. David flyttade tillbaka till Tibro och fick sju år tillsammans med Karin som avled 1976. David hade en aktiv ålderdom och deltog bl.a.

flitigt i den av Gustaf Linder ledda grupp som läste Psaltaren på hebreiska. 1983 i november avled David 85 år gammal.

Näst yngst i den niohövdade syskonskaran föddes en dotter i midsommartid 1901. **Hillevi Hedvig Augusta** blev namnet. Med uppväxt i den stora familjen i Dimbo och skolår i Skara väljer Hillevi också att bli hushållslärlarinna med utbildning i Stockholm. Efter några år som aktiv lärare gifte hon sig med Olle Andersson, bondson från Vättnäs, som var studiekamrat med David i Uppsala. Han hade läst klassiska språk och en teol.kand. Olle prästvigdes 1931 på Trettondedagen och de gifte sig samma år. Första hemmet var i Börstig. Redan 1933 blev Olle komminister i Älgår och därifrån gick flyttlasset till Hova prästgård när Olle blev kyrkoherde i pastoratet 1940. Han blev kontraktsprost i N. Vadsbo 1954 och sedan 1962 i det större Vadsbo kontrakt. Emeritus blev han 1965 efter 32 år i pastoratet, därav 25 som kyrkoherde. Olle var en gammalkyrklig, gedigen präst med goda kunskaper, som han höll levande. Nya Testamentet på grekiska fanns alltid på hans arbetsbord och användes dagligen. Han var en omvittnat god mentor för många unga präster som kom till kontraktet.

Hillevi fick användning för sitt yrkesval i prästgårdens storhushåll. Hillevi och Olle fick sex barn, Göran, Birgitta, Gunilla, Agneta, Christer och Esbjörn. Birgitta blev bara tre månader gammal och avled i februari 1934. Christer omkom i en trafikolycka i Stockholm i oktober 1967. Han var 25 år och teknolog, snart färdig med sin examen. En tragedi för familj och släkt, den förste i kusinskaran som vuxen lämnade oss.

Karl Ruben Andreas, den yngste i Samuels och Hildas stora skara, föddes i Dimbo den 26 augusti 1903. Samuel var 53 år och Hilda 42. Nio barn på 18 år. När Ruben började skolan i Skara hade skolhushållet minskat i storlek. David och Hillevi fanns där. Efter några år var Ruben ensam. Också hans kallelse var att bli präst. Studier i Uppsala och prästvigning i juni 1928 före sin 25-årsdag. Efter några korta missiv blev han kapellpredikant i Vargön 1931, där kapellet var en del av industriernas sociala satsning. 1939 blev Ruben komminister i Ödenäs av Alingsås pastorat, varifrån han sedan

sökte kyrkoherdetjänsten i Sjögerstad. Åttio år gammal hade Paul Nilsson, psalmförfattaren, beslutat gå i pension efter 37 år i pastoratet.

Ruben blev kyrkoherde i Sjögerstad 1946 för att 1962 flytta till Skultorp, när Norra Kyrketorp blev moderförsamling i det nya pastoratet.

Under tiden i Vargön hade Ruben 1936 ingått äktenskap med Maj Ekman, socionom från Stockholm. Hon hade en vacker sopran, skolad i huvudstaden. Det blev mycket sång också i det prästhemmet. De fick tre döttrar Torborg, Kristina och Hillevi. Hillevi är född 1945 och vår yngsta kusin.

Ett särskilt minne har jag från 1945. En söndag i september skulle farbror Ruben provpredika i Sjögerstad, som ligger mellan Dala och Skövde. En knapp mil var det till Sjögerstad. Jag hade cyklat den vägen många gånger. Provpredikan lät lite exotiskt i mina 13-åriga öron. Jag beslöt att åka dit för att lyssna på min farbror. När jag hälsade på Ruben blev jag också presenterad för Paul Nilsson, 79, och inbjuden till prästgården på kaffe. Dala och Sjögerstad ligger i var sitt kontrakt och vid den tiden var gränserna påtagliga. Hovpredikanten visste nog inget om prästbarn i Dala men uppskattade verkligen att jag var där. Efter en stund bjöd han mig att följa honom till hans bibliotek. Han vill visa mig något fint. Ur bokhyllan tog han fram två böcker i vackert band författade av den tyske kejsaren, Wilhelm, och med personlig dedikation till Paul Nilsson. Han visade dem med stolthet i rösten. De var ett tack för den gången då Paul Nilsson som ledare för Levenekören uppvaktade kejsaren med sång på Håkantorps station vid Västgötabanan 1902. Det var statsbesök och följet var på väg till kungliga huvudstaden. För mig blev det en fin upplevelse av den gamle prästen i Sjögerstads prästgård.

Vi flyttade från Dala samtidigt som Ruben flyttade till Sjögerstad. Men under min värnplikt vid P4 Skövde 1953-54 fick jag många tillfällen att besöka familjen i Sjögerstad liksom jag besökte prästgården i Tibro under helgpermissionerna.

Ruben fick starka impulser från Oxfordgrupprörelsen, som han förmedlade till sina bröder och till stiftet tillsammans med sin vän och kollega Thorsten Nunstedt. Sjömanskyrkans verksamhet intresserades honom också. Åtskilliga kortare perioder tjänstgjorde han som sommarvikarie i sjömanskyrkan på Shetlandsöarna och i Lissabon. Han var suppleant i Sjömansvårdsstyrelsen de sista 10 åren i tjänst.

När han pensionerades 1968 hade han några år varit kontraktsprost i Billings kontrakt. Han var i likhet med sina bröder framför allt en flitig församlingspräst med en "lättaktig" läggning. Han hade inte långt till ett bullrigt skratt. Under slutskedet av sitt liv fick Ruben Parkinsons sjukdom och vårdades på Skövde sjukhem. Några veckor före sin 80-årsdag avled han och fick sin grav vid Norra Kyrketorps kyrka 1983.

Syskonskarans sammanhållning var utomordentligt stark. Som jag berättat tidigare hölls släktmöte varje år. Från början över tre dagar, sedan två och numera i regel en dag. Alltid återkom denna generation till betydelsen av Samuel och Hilda. Hur syskonens personligheter formats av den kärlek och trygghet som hemmet i Dimbo utstrålade. Vi barnbarn drogs vid släktmötena in i denna atmosfär. Överflöd på kärlek och enkelhet i levnadsvanor hade de alla fått med sig. Humor och glädje präglade samvaron.

Vid varje släktmöte hölls en aftongudstjänst i församlingskyrkan. En av bröderna predikade, en annan sjöng solo och de ingifta fruarna, mina fastrar, sjöng också ofta vid dessa tillfällen. När vi 1961 var samlade på Helliden i Tidaholm fick jag predika vid aftongudstjänsten, som hölls i Acklinga kyrka.

Paul Ragnar Melin

Religiösa uttryck i Röhsska museet

På katalogkortet står det endast: Tekanna med lock, Kina ca 1750. Motivet på tekannan är kanske inte det första man tänker på vid frukosten: "Korsfästelsen". Inte bara en gång, utan på båda sidor och med en detalj av samma scen på locket. "Korsfästelsen" x 3 således. Det är en rejäl dos även för en gudsfruktig teälskare.

Trots namnet Jesuitporcelain har tekannan inte något med jesuiternas verksamhet i Kina att göra. Den har förmodligen aldrig haft någon officiell religiöst användningsområde utan kan betraktas som ett utslag för dekorativt utförande i 1700-talets kristna anda. Det bibliska motivet har målats i grisaille och guld av skickliga men okristna händer i Kina någon gång kring mitten av 1700-talet.

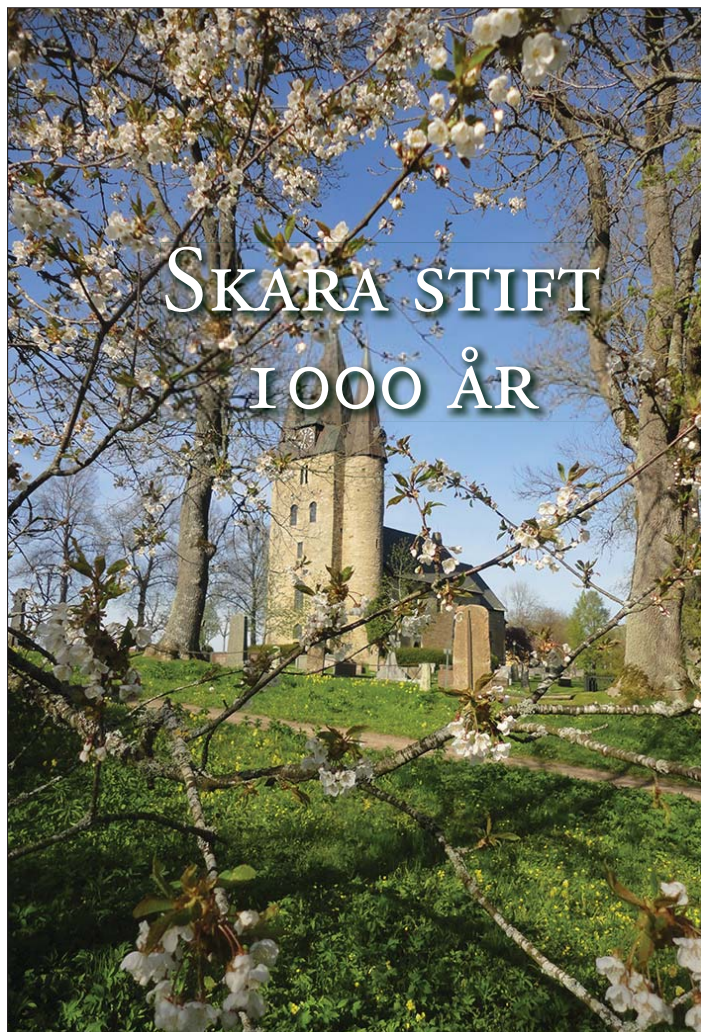
Kristna symboler på kinesiskt porcelain började uppträda redan under Ming-dynastin, i början av 1500-talet, bland annat kan ett kristusmonogram (IHS) omgärdat av en törnekrona på blå-vitt porcelain dateras till 1500-talets första årtionde. Kristna symboler på kinesiska tallrikar och skålar blev allt vanligare vid 1500-talets slut i samband med att de första missionärerna från Jesuitorden började komma ut till Kina. (Jesuitorden grundades 1534 och stadsfästes 1540) Under 1500-talet var det heliga monogrammet ett vanligt motiv som också var ordens emblem. Men först vid 1700-talets början började mer utarbetade figurscener med bibliska motiv att tillverkas i Kina.

Omkring 1740 börjar Jesuitporcelain med dekor i grisaille utförd efter europeiska förlagor att uppträda. Förlagorna, ofta hämtade från tyska och holländska gravyrer, till de bibliska motiven; "Uppståndelsen", "Kristi födelse" och "Korsfästelsen" har troligen tillverkats i stora upplagor. Förlagan till motivet "Uppståndelsen" kan spåras till gravyrer av den konstnären Jan Luyken (1649-1712) som användes för flera holländska bibeleditioner. Samma bibliska motiv kan förekomma med en rad olika rikt utarbetade bårder. Andra motiv på den här typen av porcelain är porträttlika avbildningar av Martin Luther, helgon och olika scener hämtade ur Gamla Testamentet, till exempel hur Moses räddas ur Nilen av Faraos dotter och tjänarinnor.

Men modets växlingar är snabba. Redan vid mitten av 1700-talet är Jesuitporcelainet omodernt och hamnar längst in i porcelinsskåpet, på sophögen eller hos någon mindre nogräknad granne.

Ritwa Herjulfsson

Jubileumsbok

Boken kan beställas genom Johnny Hagberg
Jubileumsboken omfattar 238 s. med Johnny Hagberg som redaktör. Pris 200 kr.

Här är en lista på bokens författare och deras ämnen:

- *Från järnålder till medeltid – spår av ett religionsmöte för 1000 år sedan.* Maria Vretemark
- *Skara stifts första biskopar* Lars-Göran Lönnermark
- *Biskopar och biskopssäten – några nedslag i 1000-talets svenska kyrkohistoria.* Bertil Nilsson
- *”Se också din rättrogna sonhustru Erina”* Karl-Erik Tysk
- *En kvinna klädd i solen. Marianska reflektioner vid ett millennieskifte.* Markus Hagberg
- *Spår av pilgrimsfärd – Perspektiv på vallfart med anknytning till medeltidens Skara stift.* Stina Fallberg Sundmark
- *Strukturförändringar i Skara stift under 1000 år.* Gösta Mellberg
- *Skara stift – ett gränslöst gränsland.* Bengt Wadensjö
- *Biskoparna i Skara och rörelser i tiden 1875-1935.* Oloph Bexell
- *Gudstjänst i Skara stift.* Boel Hössjer Sundman
- *Skara stift och Svenska kyrkans mission – några perspektiv.* Märta Bodin
- *Ett nytt Tyskland på brittisk mark: Birger Forells arbete bland krigsfångar 1944-1948.* Johan Sundeen
- *Kvinnor från ett årtusende.* Elisabet Håstrand Lönnermark
- *Framtiden tillhör tron, inte övertygelsen.* Stefan Eklund

Så här såg beviset på Jubileumsinsamlingen 1964 ut. De insamlade medlen gick till arbetet bland barn och ungdomar i Skara stift och för utbyggnad av stiftsgårdarna Flämslätt och Hjo.

Vid 1000-års jubileet passar vi på att ge till Klockspelsinsamlingen för Skara domkyrka.

Slädene än en gång

I tre nummer av medlemsbladet (2013:3, 2013:4 och 2014:1) har invigningen av Slädene kapell (eller kyrka som jag tror man säger idag) kommenterats. Mestadels har det utöver Johnny Hagbergs noggranna identifiering av prästerna - handlat om klädsel, nog så intressant. Men en sak har intresserat mig. Det framgår av Hagbergs artikel att bland deltagarna fanns läroverksadjunkten vid Vänersborgs läroverk Gustaf Wetterlundh (no 4 från vänster på fotot), tillika regementspastor vid Västgöta-Dals, sedermera Hallands regemente. Wetterlundh var den som höll predikan vid invigningen. Varför just han? Kanske han medverkat med arbetet på en ny kyrka. Det finns nämligen en koppling mellan Västgöta-Dals regemente och Slädene regementschefsboställe för chefen för Västgöta-Dal. Det är sannolikt anledningen till att den förre (och siste) regementspastorn vid Västgöta-Dals regemete anförtroddes uppgiften att hålla invigningspredikan.

Wetterlundh fortsatte som regementspastor även efter namnändringen till Hallands regemente (dock utan att flytta till Halmstad). Han avgick från tjänsten 1912. Drygt 75 år senare blev hans sonson, översten av 1 graden, Göran Wetterlundh chef för Hallands regemente (1988-1993).

Rune Morell

Slädene kapell invigdes den 26 augusti 1924 och firar således 90 år 2014.

Söderköpings riksdag 1595

När jag i medlemsbladet (2013: 1) såg artikeln om att det var 20 år sedan man på Flämstätt firade 400-årsminnet av Uppsala möte, kom jag att tänka på Söderköpings riksdag 1595. Jag kan inte påminna mig att jag 1995 såg något om den 400-åriga riksdagen. Det kan möjligen bero på att jag bodde i Halland, där Söderköping och vad som hänt där för 100-tals år sedan, inte var så intressant. Men det kan ju också bero på min ouppmärksamhet. Hur som helst vore det trevligt om någon minnesgod läsare av detta ville höra av sig och visa att minnet av riksdagen 1595 visst firades 1995.

Varför nu detta intresse för Söderköpings riksdag 1595? Jo, egentligen är denna riksdag minst lika viktig för reformationen i Sverige som Uppsala möte. Nu konfirmerades beslutet

från Uppsala också av den världsliga makten, staten Sverige. Och inte nog med det. Vid riksdagen förbjöds katolicismen helt i Sverige. Egentligen var det först med riksdagsbesluten i Söderköping 1595 som reformationen var helt genomförd. Så ett firande av denna riksdag kan vara lika befogat som ett för Uppsala möte.

Som ung realskolegrabb i Söderköping var jag 1945 med och firade 350-årsminnet av riksdagen. Det var dåvarande kyrkoherden i Söderköping Arthur Adell (1894-1962) som var initiativtagare till och mentor i firandet. Arthur Adell var intresserad av reformationstiden, erkännerligen dess gudstjänstliv, och var en liturgins förnyare. Han gav också tillsammans med Knut Peters ut *Den svenska tidegården*.

Hur som helst - huvudpunkten i firandet 1945 var en högtidsgudstjänst i S:t Laurentii kyrka med predikan av Linköpings biskop Tor Andrä (1885-1947, biskop i Linköping 1935-1947). För en 15-åring var det verkligen högtid. Om jag inte minns fel togs biskopens högtidstal in i en understreckare i Svenska Dagbladet.

Ja, detta är minnen från 70 år tillbaka. Finns någon mer, hoppas jag, som kan berätta om firandet av Söderköpings riksdag 1595?

Rune Morell

S:t Laurentii kyrka i Söderköping.

Söderköpings riksdag

Söderköpings riksdag hölls den 30 september 1595. Närvarande vid riksmötet, förutom hertig Karl, hans hov och knektar och mellan fyra- och femhundra representanter från ständerna.

Ett av de två huvudsyftena med mötet sammankallande var att stärka hertigens ställning på bekostnad av kung Sigismund som vistades i Polen. Det andra var att göra rent hus med de återstående katolikerna i landet. Det var ett spant förhållande mellan rådet och hertigen, som redan tidigare krävt att vara riksföreståndare när Sigismund inte befann sig i landet. Innan Sigismund avrest till Polen blev det bestämt att styrelsen av landet gemensamt skulle skötas av hertigen och rådet. Rådsmännen hade räknat med att öka sin makt när kungen befann sig i Polen, men hertigen hade under både Erik och Johans regeringstid stärkt sin militära ställning. De mäktiga rådsherrarna blev snabbt varse var makten skulle ligga, och såg sig tvungna att erkänna hertigen som riksföreståndare.

Alla katolska präster fick **sex veckor** på sig att lämna landet. Hertig Karl ville även landsförvisa alla som inte erkände den evangeliska tron, men ständerna, framförallt adeln, lyckades få igenom en kompromiss. Den gick ut på att de med "främmande bekännelse" inte skulle få tillträde till högre ämbeten, men i övrigt "njuta Sveriges lag". Följden blev att Vadstena kloster stängdes efter mer än tvåhundra års verksamhet, och de kvarvarande elva nunnorna begav sig till Sankt Britas kloster i Danzig.

Vid riksdagen bestämdes också att biskopen i Skara Jacobus Johannis skulle avsättas och ersättas med Petrus Kenicius. Johannis hade varit positiv till den nya Liturgin och stött Johan III i hans liturgiska arbete. Till Uppsala möte hade han skickat sin son med avbön men detta hjälpe inte. I Söderköping blev han definitivt avsatt.

Historiskt sett så kan Söderköpings riksdagsbeslut i viss mån liknas med många av de lagar som olika länder i olika tider infört mot människor som inte passar in i "den nya ordningen".

Johnny Hagberg

Skara domkyrkas klockspel

Ett upprop går nu ut till församlingar, företag och enskilda om att skänka gåvor till ett klockspel i Skara domkyrka. Initiativtagare är prosten Erik Långström i Skara och idén väcker glädje hos många. Tre skarabiskopar ställer sig bakom uppropet och kyrkorådet har beslutat att tacksamt ta emot gåvan. Insamlingen kan ses som en del av firandet av Sveriges äldsta stift. Men klockspelet är mer än en minnesgåva, säger Erik Långström.

- Det kommer att ljuda, glädja och göra avtryck i generationer. Därför hoppas vi att kunna ringa in det nya kyrkoåret (och ett nytt årtusende i stiftets historia) på Första söndagen i Advent 2014.

Klockspelet består av 25 vackra klockor gjutna i brons och kostar från 6.810:- och upp till 46.400:- Insamlingen sker i samverkan med Skara stiftshistoriska sällskap och Stiftelsen Skaramissalet.

För att stödja insamlingen kan du sätta in önskat belopp på bg 5423-3457. Ange "klockspel" samt namn (alt.företag/förening). För att få namnet antecknat på en gåvotavla i domkyrkan gäller belopp över 5000:- för enskilda och föreningar. Hämta insamlingsfoldern på www.skarastifthistoriska.nu eller i domkyrkan. Följ insamlingen på Facebook: Klockspel i Skara domkyrka.

Kåre Skredsvik - präst med avklippt prästkappa?

I Medlemsbladet 2014:2 berättade jag om den folkliga föreställningen att en präst som gjort sig skyldig till förseelse kunde bli inkallad till domkapitlet. Där fick han sin prästkappa avklippt, så att alla skulle kunna se att han blivit bestraffad. Men jag kom inte ihåg var jag fått uppgiften ifrån.

Nyligen upptäckte jag att historien berättats om en präst, som jag förtäffat när jag var barn, nämligen Kåre Skredsvik (1897–1946). Den står att läsa i Skara stiftshistoriska sälls kapskrifter 52, Skara 2009, som handlar om honom. Sonen Thomas Skredsvik skriver: "Ännu en lustig episod kan berättas från en vanlig högpredikan i Eskilstuna Fors kyrka, då Kåre predikade där. Enligt dåtidens sed var det liturgiska plagget vid detta tillfälle prästkappa. Den enda prästkappa som fanns i kyrkan räckte Kåre knappt till knäna, då han, i strumplästen, var 186 cm lång. Det fanns dock inget att göra och iförd den knäkorta prästkappan fick Kåre börja gudstjänsten. I bänkraden framför sedermera prosten teol. dr Alf Corell (1910–2001) satt två gummor, som kom ihop sig om orsaken till den vikarierande prästens korta kappa. Den ena gumman trodde, att den korta kappan helt enkelt var den enda prästkappan som kyrkan hade. Detta trodde emellertid inte den andra gumman utan framhöll med stor övertygelse, att pastorn måste ha gjort sig skyldig till något tjänstefel. Som ett slags botgöring hade därför domkapitlet beslutat att hans prästkappa skulle klippas av och nu måste han genom att uppträda i den avklippta prästkappan visa sin skam inför församlingarna, enligt hennes tolkning av situationen."

Bengt Stolt

Sveno Jacobi Skaras förste protestantiske biskop

För drygt tio år sedan beställde jag på Riksarkivet i Stockholm fram *Spridda historiska handlingar*, band 2. Jag höll på med en undersökning om konsekvenserna av digerdöden för det gamla Skarastiftet och hade hört talas om ett brev 1544 från biskopen Sveno Jacobi i Skara till Gustav Vasa. Kungen hade bett biskopen att få veta prästernas antal i stiftet. Till saken hör att digerdöden bestod av ett tjugofemtal pester mellan 1350 och 1540 som var och en varade mellan ett och tre år.

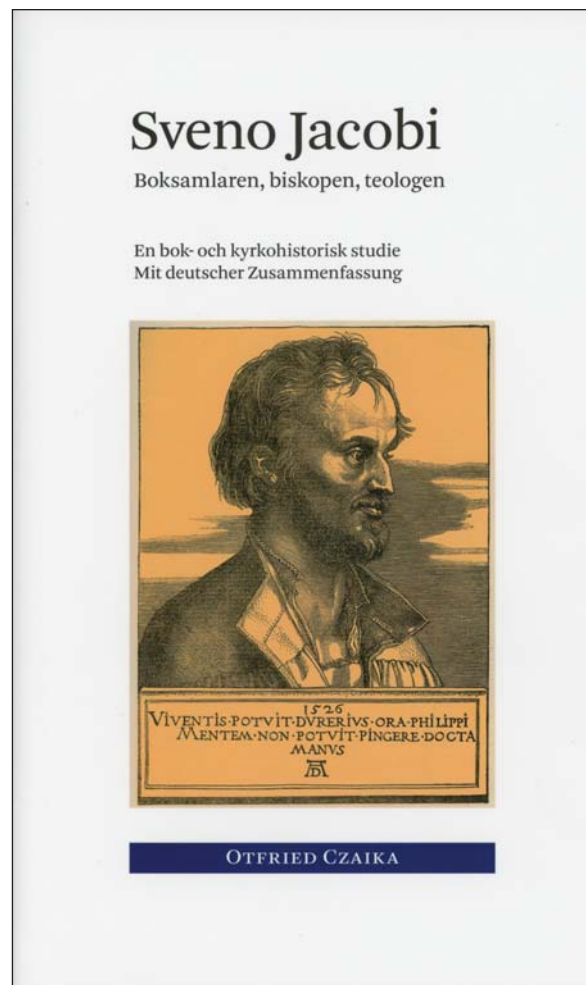
Jag trodde då att Gustav Vasas brev handlade om kungligt maktspråk mot en försvarslös biskop som hukade sig i snålblåsten, men Czaikas avhandling visar att jag hade fel. Det var en maktfullkomlig kung som skrev till en biskop som var hans förtrogne som han visste att han kunde lita på. Sveno Jacobi hade varit kansler hos Gustav Vasa och stått på hans sida vid västgötaherrarnas uppror 1529.

Brevet, som jag hade i min hand, visade att kleresiet, som Sveno Jacobi kallade det, bestod av elva präster i Värmland och femton i Dalsland. Drygt hundra år tidigare (1417) uppgavs i samband med Brynolf Algotssons kanonisationsprocess, att det fanns 34 präster kvar i Skara stift (hela Västergötland, Värmland och Dalsland). Om man utgår från att varje socken före 1350 hade sin präst, som bodde på socknens stomgård, kan man av antalet socknar dra slutsatsen att antalet präster i Dalsland och Värmland före digerdöden var c:a 50–60 i vardera landskapet och 500–600 i Västergötland, alltså omkring 600–700. Den kraftiga minskningen av prästkåren säger en del om moralen hos prästerna i stiftet. De tog uppgiften att ge sista smörjelsen på så stort allvar att de fullgjorde sin ämbetsuppgift trots risken att bli smittade av pesten.

Nu var det inte om digerdödens konsekvenser för prästtäteten i Skara stift denna recension skulle handla, utan om biskopen 1544, Sveno Jacobi (född på 1480-talet, biskop 1531, död 1554). Jag satt där runt 2002 med hans tvåsidiga handskrivna lapp i handen och kände en enorm samhörighet över tiden. Hans handstil var sammanhållen, lite lätt spretig och fri från storvulet slängiga höga och låga staplar. Syftet med Gustav Vasas förfrågan var förmodligen konfiskalt eller politiskt betingat och inte framsprunget ur medkänsla med kyrkans svårigheter i en hård tid.

Otfried Czaika har givit mig konturer bakom namnet på mannen som skrev denna lapp. Men konturerna är teologiska, de är inte pastorala och bara i marginalen personliga. Czaika vill teckna bilden av Sveno Jacobis teologiska profil. Huvudfrågan för Czaika är om biskop Sven var en traditionell senmedeltida romersk katolik, en reformkatolik eller en protestant. Han diskuterar med forskare som före honom haft en annan uppfattning än vad han själv har, framför allt Sven Kjöllnerström och Lennart Tegborg. Indirekt tar han också ställning till de romersk-katolska forskare som, styrda av sympatier för sin egen trostradition, velat räkna in biskop Sven i sina led.

Czaikas källmaterial är huvudsakligen en analys av vilken typ av böcker biskop Sven hade i sitt bibliotek, men också hans brevväxling med några kolleger. Egentligen handlar avhandlingen därför om Sveno Jacobis teologiska profil så som vi kan utläsa den utifrån karaktären på det femtiotal böcker han ägde och förmodligen gärna återvände till.

Det är i och för sig högst intressant att analysera karaktären på bokbeståndet hos en svensk biskop på reformationstiden, men en biskop är ju inte en akademisk teolog utan en person som har en personlighet och som utifrån sin teologi leder ett stift och då blir det intressant också hur han personligen tänkte och agerade.

Czaika menar i polemik med främst Sven Kjöllnerström att Sveno Jacobi var protestant, och främst influerad av Melancton. Av det material Czaika presenterar verkar detta plausibelt. Czaikas analys har skett med hjälp av en ny metod som blivit möjlig genom vår tids datorteknik. Sedan är det ju en helt annan fråga, och den ställer jag mig efter att ha begrundat boken: hur fungerade Sveno Jacobi som biskop? Och den frågan får jag inget svar på av Czaika, trots undertiteln på boken.

Med all reverens för biskop Svens bibliotek frågar jag mig fortfarande vem han var, vilka hans släktingar var, hur han tänkte, hur han agerade som stiftschef om detta säger hans bibliotek ingenting. Skrev han inga brev till prostarna? Hade han inga prästmöten? Höll han inga föredrag vid prästmötena eller ute i kontrakten? Kom han någonsin till Tranemo och Sjötofta?

I äldre litteratur sägs biskop Sven vara född i Skänninge men knyts senare till Flundre härad. Czaika tar inte upp denna diskussion. Hans intresse är biskop Svens bibliotek. Sven sägs vara av adlig börd och förde enligt äldre litteratur ett vapen med en stående ulv med en lilja på ryggen. Det kan leda tankarna i den mån det inte var fråga om ett borgerligt vapen till ett samband med Hafridssons ätt, Folkungarna el-

ler Oxenstierna, och hur det var med detta är intressant med tanke på västgötaherrarnas uppror, men källmaterialet räcker inte för några säkra slutsatser. I stället för att konstatera detta undviker Czaika denna diskussion helt och hållet.

Czaika skriver att biskop Sven har sin bakgrund i västgötsk adel, men vapen förde också vissa borgare och vilken släkt han tillhörde förbigår Czaika helt liksom från frågan om sambandet med övriga adelssläkter i stiftet.

Biskop Sven hade en juridisk utbildning som ledde till att han var närvarande vid Stockholms blodbad. Han har sett Gustav Vasas fader och flera ur västgötaadeln avrättas efter en obefintlig eller bristfällig process. Eftersom det dåtida Skara stift ligger där det ligger med gräns mot Halland/Danmark skulle det ha varit intressant att veta om han visiterade i Tranemo och Sjötofta där danskarna var flitiga i att ödelägga socknar och bränna kyrkor och hur han med Stockholms blodbad i minne såg på danskarna.

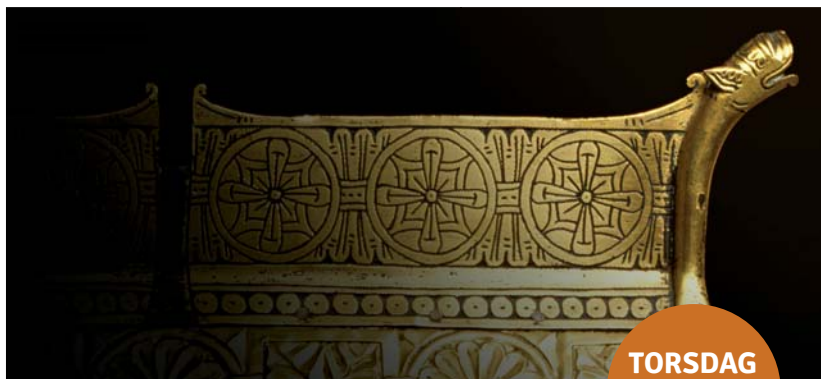
Eftersom Skarastiftet gränsade till Halland föll danska trupper oavbrutet in i Västergötland framför allt längs Ätran, Musån, Åsunden och vidare in i de västgötska centralbygderna. Inne i Västergötland bröt sig meningarna mellan dem som deltog på västgötaherrarnas sida i upproret 1529 mot kungen och dem som var lojala med kungen. Sven var alltså i motsats till Magnus Haraldsson lojal mot Gustav Vasa.

Det var ju inte bara en intressant brytningstid teologiskt i övergången från ett medeltida paradigm till ett protestantiskt, och detta handlar om mycket mer än frågan om Sven var romersk katolik eller protestant. Vi får inte veta hur han hanterade övergången från den medeltida mässoffergudstjänsten till den reformatoriska gemenskapsgudstjänsten för hela bygden med åtföljande kungörelser m.m. De disciplinärenden som redovisas måste ha varit en krusning på ytan.

Denna diskussion skall inte förringa att Czaika presterat en habil och välgenomtänkt undersökning av Sveno Jacobis teologi. Att avhandlingen inte tecknar hela bilden av biskop Svens gärning beror dels på bristen av källmaterial, dels på den starka koncentrationen på hans bibliotek. Koncentrationen på biblioteket är emellertid också avhandlingens styrka. Det är förbluffande vilka slutsatser som kan byggas på en energisk genomgång av utvecklingen av ett bibliotek. Med hjälp av detta stiger konturer fram av en intressant person, som denna analys förutan bara skulle vara ett namn. Czaika har gjort Sveno Jacobi levande för oss.

Bengt Wadensjö

Otfried Czaika, *Sveno Jacobi, Boksamlaren, biskopen, teologen*. Skara Stiftshistoriska sällskap 2013.

TORSdag
25 SEP
KL 9-16.30

Medeltidsseminarium

SKARA STAD OCH STIFT

Välkommen till ett spännande seminarium på Västergötlands museum. Årets medeltidsseminarium behandlar Skara, staden och stiftet. Vid seminariet kommer arkeologer och historiker att berätta om olika projekt som ger ny kunskap och nya perspektiv på västsvensk medeltid.

UR PROGRAMMET

Projektet StadsGIS – digitaliserad arkeologi i Skara och andra västgötska städer
Henrik Zedig, Länsstyrelsen i Västra Götaland

Kvarteret Venus i Skara – spår av medeltidens biskopar?
Ylva Nilson, Västergötlands museum

Pilgrimsmärken i Skara stift
Kristina Carlsson, Riksantikvarieämbetet

Skara Domkyrka, arkeologi genom åren
Ragnar Sigsjö, Kyrkokonsult

Okända kyrkor i Västergötland – en ny inventering
Christian Lovén, docent Riksarkivet, Stockholm

Liljestenar och medeltidens gravmonument – arkeologiska spår berättar
Anna Nyqvist Thorsson, Vänermuseet

Anmälan: 0511-260 70 eller receptionen@vgmuseum.se senast 15 september 2014.

Deltagaravgift inkl. lunch och kaffe: 200 kr.

OBS! Begränsat antal platser.

Västergötlands
museum

vänermuseet

Västergötlands
Fornminnesförening
1863

Hedersledamot avliden

Alf Härdelin

Den 4 augusti avled professor Alf Härdelin, Uppsala. Han blev utsedd till Hedersledamot år 2005. Alf Härdelin var en framstående medeltidsforskare och har utgivit en mängd böcker om tidigmedeltida teologi och kultur. Han var född 1927 och disputerade 1965 med avhandlingen *The Tractarian Understanding of the Eucharist*. Under många år var han docent i praktisk teologi med kyrkorätt vid Teologiska fakultetet vid Uppsala universitet och erhöll 1990 professors namn.

I Skara stiftshistoriska sällskap har han medverkat vid ett flertal bokutgivningar. I samband med hans 80-årsdag den 23 februari 2007 utgav sällskapet en vänbok till honom: *Ett fönster mot den himmelska kyrkan*. (Finns ännu till försäljning)

Några glimtar från när Skara stift var som störst

Holy Trinity (Old Swedes) Church, Wilmington.

I samband med att Skara stift i år firar sin 1000-åriga tillvaro kan det vara motiverat att ge några glimtar från den tid då stiftet var som störst. Det var åren 1702–1735 då Jesper Swedberg (1653–1735) var ”biskop av Skara [och de svenska församlingarna i] England och Amerika”. Han efterträddes av ärkebiskopen fram till år 1782, då ”Svenska Missionen i Amerika” upphörde.¹ Som kyrklig provins leddes Nya Sverige av en prost (”eforus för de svenska församlingarna i Amerika”). Kolonin Nya Sverige (New Sweden) grundades år 1638 av svenskar som bosatt sig runt södra delen av floden Delaware i östra Nordamerika. Som besittning tillhörde den Sverige till år 1655, då den erövrades av Nederländerna.² År 1664 blev den en del av Storbritannien med namnet Delaware.

Allt eftersom invandrare anlände från Sverige uppstod nya bosättningsplatser på båda sidor av Delaware-floden och kyrkoförsamlingar bildades, huvudsakligen i de nuvarande USA-delstaterna Delaware (DE) sydöst om floden, Maryland (MD) sydväst om floden, New Jersey (NJ) nordöst om floden och Pennsylvania (PA) nordväst om den. De första prästerna placerades vid fort och verkade som garnisonspräster, kyrkobyggare och missionärer bland traktens indianer. Fyra fort byggdes: Christina (1638), nuvarande Wilmington, DE;

Jesper Swedberg var ”biskop av Skara [och de svenska församlingarna i] England och Amerika”.

Elfsborg (1643), nuvarande Salem, NJ; Nya Göteborg (1643), nuvarande Essington, PA; Nya Korsholm (1647), nuvarande sydvästra Philadelphia i hjärtat av PA. Treenighet[sskansen] (1651), nuvarande New Castle, DE, erhöles genom erövring. Verksamheten kring Christina utvidgades år 1640 till att bli en egen kyrkoförsamling, Holy Trinity ”Old Swedes” Church. I Wicacoa, vid Nya Korsholm, grundades år 1643 Gloria Dei Church och samma år kring Nya Göteborg i Upland, nuv. Old Chester, St. Paul’s Church.³ Sedan följde i rask takt tillkomsten av nya församlingar: år 1702 Swedish Evangelical Lutheran Church (Trinity Church) i Raccoon, nuv. Swedesboro (Sveaborg), NJ; år 1706 St. Mary’s Church i North Elk, nuv. North East, MD; år 1708 St. Gabriel’s Church i Manatawny, nuv. Douglassville, PA; år 1713 St. George’s Church i Penn’s Neck, Pennsville, NJ; år 1730 Evangelical Lutheran Church of the Holy Trinity i Lancaster, PA; år 1760 Christ Church ”Old Swedes” i Swedenford, nuv. Swedesburg, PA; år 1760 St. James Church i Kingsessing i nuv. västra Philadelphia, som grundats av engelsmän år 1712 och till följd av invandring från Sverige successivt övertagits av Svenska kyrkan. Ett 40-tal präster från Svenska kyrkan har under tiden 1638–1831 varit församlingspräster i dessa församlingar.⁴

Under 1740–1750-talen började svenska språket ersättas med engelska och prästerna övergick till att använda kyrkohandboken för Church of England, Englands statskyrka. År 1776 antog de nordamerikanska staterna *Självständighetsdeklarationen* och därmed upphävdes bandet till Church of England och församlingarna organiserade sig till Protestant Episcopal Church.⁵ De svenska församlingarna övergick successivt till denna utom Lancaster-församlingen som förblev evangelisk-luthersk och var en av de första som blev ursprunget till dagens Evangelical Lutheran Church in America.

Under perioden 1713–1831 var Svenska kyrkan i Nordamerika i fullständig nattvardsgemenskap med Church of England och Protestant Episcopal Church, ursprungligen ett arrangemang mellan Swedberg och John Robinson (1650–1723), åren 1713–1723 biskop av London och Amerika. Robinson hade ingående kännedom om Svenska kyrkan. Han var åren 1683–1703 legationspräst i Stockholm och brittisk ambassadör i Sverige och åren 1702–1710 följde han Karl XII på dennes väg till Narva.⁶ Swedbergs insats innebar i praktiken att av de skandinaviska kyrkorna (Finland tillhörde Sverige) var endast Svenska kyrkan accepterad eftersom den kunde hänvisa till sin apostoliska succession. Detta medförde att flertalet svenska präster också biträdde i evangelisk-lutherska församlingar med invandrare från främst Nederländerna och Tyskland. I några församlingar delades ansvaret mellan präster från Church of England och Svenska Kyrkan, som i ovan nämnda St. Paul’s Church. På några platser etablerades samarbete med Moravian Church (”herrnhutarna”).⁷

Även om grunden till de svenska församlingarna i Nya Sverige lades under Swedbergs ämbets tid presenteras här några präster som under tiden 1638–1831 har haft anknytning till Skara stift.

Johan Eneberg (1689–1783). Under studietiden i Uppsala anklagades han för dråp och flydde år 1718 till Norge och begav sig sedan till London, där han arbetade som folkskol-

lärare. Han prästvigdes år 1728 i Hamburg Lutheran Church-Hamburger Luetherische Kirche av kyrkoherde Olof Nordberg (1681–1745), på uppdrag från Swedberg. Eneberg var åren 1730–1733 kyrkoherde i Gloria Dei Church och åren 1732–1741 kyrkoherde i Holy Trinity "Old Swedes" Church och i St. Paul's Church. Under sin första tid i PA var han också predikant i tyska bosättningar. År 1741 återvände han till Sverige och Skara stift, där han missiverades från det ena pastoratet till det andra trots att hans anseende ansågs vara det bästa. De sista åren tillbringade han hos sin svåger som var stadsfiskal i Mariestad där han dog.

Gabriel Falk (1698–1760). Han prästvigdes i Skara år 1727 av Swedberg och var åren 1728–1732 rektor i Borås. Han anlände till Gloria Dei Church den 7 januari 1733 men avsattes redan i juni 1733 på grund av sin hatiska inställning till herrnhutismen och dess präster. Därefter var han åren 1733–1746 kyrkoherde i St. Gabriel's Church. Falk var jämte egen tjänst präst i Falkner's Swamp Lutheran Church, Germantown, PA, (nuv. Augustus Lutheran Church, Trappe, PA) åren 1733–1742. Tiden 1747–1758 hade han kortfristiga prästtjänster i svenska församlingar i bl a Pelachacola, Georgia, och i Charleston, South Carolina. År 1759 var han åter i Sverige och blev kyrkoherde i Hvarf av Skara stift, där han dog den 6 juli 1760.

Lars Girelius (1739–1805). Han prästvigdes år 1767 och anlände samma år till PA. Han var åren 1767–1791 kyrkoherde i Holy Trinity "Old Swedes" Church och i St. Paul's Church. År 1790 blev han teol. dr vid University of Philadelphia. Avreste till Sverige våren 1791 och verkade som privatlärare i Uppsala. År 1797 utnämndes han till kyrkoherde i Mariestad av Skara stift, där han dog den 14 februari 1805.

Andreas Hesselius (1677–1733). Han var Swedbergs hustrus systerson och var studiekamrat i Uppsala med Emanuel Swedenborg (1688–1772). Han prästvigdes i Skara den 3 september 1711 av Swedberg. Åren 1713–1723 var han kyrkoherde i St. Paul's Church och åren 1720–1723 också verksam som SPG-missionär knuten till St. James Church. Från år 1725 var han kyrkoherde i Gagnef av Västerås stift där han dog den 23 december 1733.

Israel Holg Fluviander (f. 1612). Anlände på regeringens uppdrag till DE år 1641. Efter en tid som medhjälpare blev han åren 1643–1646 ansvarig garnisonspräst vid Elfsborg och sedan till år 1648 vid Nya Göteborg och vid Nya Korsholm. Vid hemkomsten år 1648 utnämndes han till kyrkoherde eller komminister i Odh av Skara stift men inga uppgifter finns om han tillträtt. Enligt en kryptisk utsaga ska han ha varit systerson till guvernören Johan Björnsson Printz.

Jonas Lidman (d. 1751). Han prästvigdes i Skara den 15 juni 1719 av Swedberg. I PA var han åren 1719–1730 kyrkoherde i Gloria Dei Church. Jämte tjänsten var han år 1728 ansvarig präst i St. Mary's Church, Colesville, NJ, och åren 1728–1729 i Bangor Church, Churchtown, PA. Åren 1723–1730 innehade han också uppdraget som prost för de svenska församlingarna. Efter återkomsten till Sverige utnämndes han år 1731 till kyrkoherde i Eksjö av Linköpings stift, en tjänst han innehade till sin död den 21 oktober 1751.

Nyberg, Lars Thorstensson (1720–1792). Efter att ha genomgått Skara gymnasium påbörjade han år 1738 studier vid Uppsala universitet. Som studiekamrater hade han bl a

St. James Church, Kingsessing.

Thore Odhelius (1705–1777), sedermera åren 1754–1777 kyrkoherde i Flo pastorat av Skara stift. Under uppsalattiden kom han i kontakt med ledande herrnhutare i Stockholm som utsåg honom att tillsammans med Odhelius leda herrnhutiska brödrakretsar som ägnade sig åt bibelsamtal, bön, sång och studium av herrnhutisk litteratur. Under riksdagen i Stockholm prästvigdes Nyberg den 23 december 1742 av Erik Benzelius d. y. (1675–1743), åren 1742–1743 ärkebiskop. År 1743 sändes Nyberg till Evangelical Lutheran Church of the Holy Trinity, Lancaster, och tillträdde som kyrkoherde år 1744. Samma år blev han också präst i St. James Church.

Handlingar visar att från mars 1745 besökte han allt oftare den herrnhutiska församlingen i Lancaster vilket väckte stigande ogillande bland de gammaltroende. Flertalet föreföll dock ha delat det omdöme som ges i ett dokument: Nyberg var en sådan utmärkt talare att snart "many members of the other denominations regularly frequented the service and the old stone church was soon considerably enlarged to receive the increasing number of admiring hearers".

Här berättar han att han oftast predikade på engelska, svenska och tyska varje söndag. Herrnhutarförsamlingarna i Warwick (nuv. Lititz, PA) och Monocacy (nuv. Graceham, MD) räknade honom som sin präst åren 1744–1748 resp. åren 1745–1748. Den 4 maj 1745 förklarar han sig hellre vilja tjäna dessa församlingar.

År 1746 skildes Nyberg från kyrkoherdetjänsten för dessa sympatier och blev präst i de nämnda herrnhutarförsamlingarna och från den 13 augusti 1748 i huvudkyrkan i Bethlehem, PA. År 1750 reste han till England där han år 1751 fick veta att han var förbjuden att resa till Sverige. I London sammanträffade han med herrnhutismens upphovsman biskop Nicolaus Ludwig von Zinzendorf (1700–1760), som där vigde honom till diakon den 14 februari 1752 och till presbyter den 30 september 1754.

Åren 1752–1774 var han präst i ett antal herrnhutarförsamlingar: i Dublin (1752–1756), Bristol (1756–1763), Haverfordwest i Wales (1763–1766), Leominster i Herefordshire (1766–1770), Fulneck (1770–1774). I maj 1774 tilläts han resa till Sverige. Sedan han inför Stockholms Stads Konsistorium avsvurit sig sina herrnhutiska intressen erhöll han den 24 augusti 1778 fullmakt att bli kyrkoherde i Flo. Samma år blev han också utnämnd till prost. Det är ingen tillfällighet att han kom till Flo. Odhelius hade gjort betydande insatser för att få honom dit som sin efterträdare.

Christ Church, Swedesbury.

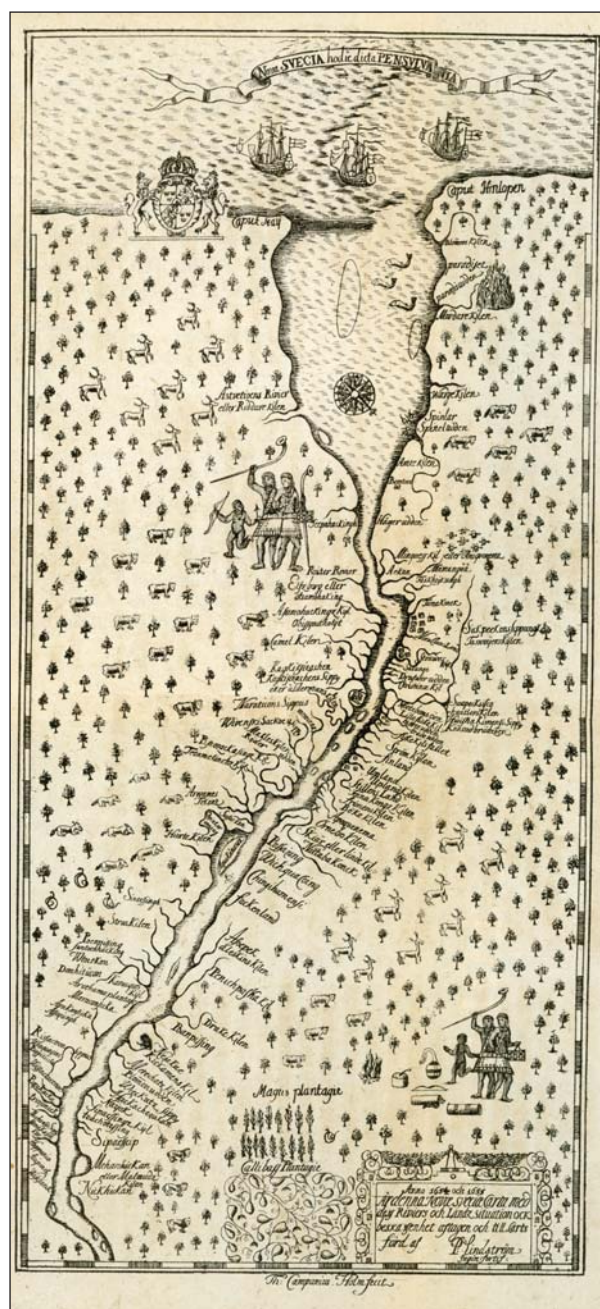
Under sin tid som herrnhutare sände han flera andliga sånger hem till Sverige. Några ingår i psalmböcker utgivna av Moravian Church i Storbritannien och USA. I Liedgren, Emil, *Svensk psalm och andlig visa*, Stockholm 1926, belyses hur Nybergs herrnhutism står nära *Sions Sånger. Bägge samlingarne*, dvs delar i stort den klassiska herrnhutismens andlighet. Hur många av hans 38 tillskrivna sånger är hans egna faller utanför artikeln att diskutera. Under sin tid i Flo ägnade han sig åt att översätta till engelska bl a dikter av Zinzendorf.

Andreas Windrufwa [Wijndruf] (1704-1728). Han prästvigdes i Skara den 18 april 1725 av Swedberg och avreste därefter till Nya Sverige. Åren 1726-1728 var han kyrkoherde i Penn's Neck, där han dog den 5 november 1728.

Bertil Persson

Noter

1. Enligt *Kungl. brev av den 4 april 1737*.
2. Guvernörer var Peter Minuit (1580-1638) 29.03.1638-15.06.1638 (officiellt till 30.01.1640); Måns Nilsson Kling (1600-1657) 15.06.1638-17.04.1740; Peter Hollander Ridder (1608-1692) 17.04.1640-15.02.1643; Johan Björnsson Printz (1592-1663) 15.02.1643-31.10.1653; Johan Papegoya (1610-1667) 01.11.1653-27.05.1654 (ställföreträdare för Printz); Johan Classon Risingh (1617-1672) 27.05.1654-25.11.1655. Ref. Sahlgren, Stellan & Norman, Hans (utg.), *The rise and fall of New Sweden. Governor Johan Rising's Journal 1654-1655 and its historical context*, Stockholm 1988.
3. Båda församlingarna grundades av Johannes Campanius (1601-1683) som var deras församlingsherde till år 1648. Perioden september 1646-juni 1648 var Fluviander hans hjälppräst. År 1702 upptogs invandrare från Storbritannien i St. Paul's Church och sedan dess hade församlingen en svensk och en engelsk präst. Kyrkoherden hade dessutom ansvar för St. Martin's Church, Marcus Hook, nuv. Boothwyn, PA, och St. John's Church, Concord, PA.
4. År 1831 dog den siste svenske prästen i området, Nils Collin (1746-1831). Med tanke på hans stora betydelse motiveras en särskild presentation. Han prästvigdes i Uppsala den 20 december 1768 av Magnus Oai Beronius (1692-1775), åren 1764-1775 ärkebiskop, och anlände till Philadelphia den 12 maj 1770. Förutom sina prästerliga sysslor ägnade han sig åt botanik, medicinska studier, språkforskning, trädgårdskötsel. Som forskare och innovatör var han påverkad av Emanuel Swedenborg, som han personligen träffat i Stockholm. Han deltog aktivt i PA:s bidrag till *Självständighetsdeklarationen*. Arbetet som påbörjades under nordamerikanska frihetskriget medförde att han anklagades för illojalitet och spioneri från de båda stridande sidorna men efter förhandlingar frigavs. Han deltog i förarbetet till nygrundandet av American Philosophical Society Held at Philadelphia for Promoting Useful Knowledge, blev själv medlem år 1789 och var dess vice president åren 1795-1798. År 1788 invaldes han som medlem i styrelsen för Univer-

Karta över Pennsylvania

sity of Philadelphia och blev där år 1791 teol. dr. Han medverkade till att Girelius blev teol. dr vid universitetet. År 1792 erhöll han Kungl. Vetenskapsakademiens Linnémedalj i guld. Han grundade Historical Society of Pennsylvania. Känd också som uppfinnare av prototypen (Speedy Elevator) till lyftkran, vilket medförde att han år 1815 blev ledamot av Fysiologiska Sällskapet, Lund. Han har utgivit bl a *Förslag af några Nord-Americas träd, som äro således värde att i Sverige odlas*, Stockholm 1823. Collin understödde de första försöken att i PA väcka intresse för Swedenborgs livs- och världsåskådning. Innan "swedenborgarna" i Philadelphia fått en egen präst år 1823 anlätades han som deras förrättningspräst och sjulasörjare. Han dog i Wicacoa den 7 oktober 1831 och är begravnen i Gloria Dei Church. Ref. Collijn, Isak, *Nils Collin. Minnesteckning*, Stockholm 1938 (i serien *Levnadsteckningar över Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens ledamöter*, Nr 110); Emmi, David, *Nicholas Collin: Colonial American Hero*, i *Swedish Colonial News*, Vol. 3, No 4 2006; Fröding, H., *Nils Collin. Moderlandets siste representant i "Nya Sverige"*, i *Personallhistorisk tidskrift* 1926; Murray, Robert (utg.), *Nils Collin: Dagbok från New Jersey 1770-86*, Stockholm 1988.

5. Protestant Episcopal Church, sedan år 1967 Episcopal Church, en av syskonkyrkorna i den internationella Anglican Communion.
6. Robinson har sammanfattat sina erfarenheter från Sverige i skriften *Account of Sweden: together with an extract of the History of that Kingdom. By a person of note who resided many years there*, London 1695. Under in-

St. Gabriel's Church, Douglassville.

flytande av greve Carl Gyllenberg (1679-1746), åren 1703-1717 tjänsteman vid svenska beskickningen i London, föreslog han år 1718 en allmängiltig gemenskap mellan Church of England och Svenska Kyrkan, vilket tillstyrktes av Swedberg och Johannes Gezelius d. y. (1647-1718), åren 1690-1718 biskop av Åbo, men inte av övriga biskopar, som ansåg att Church of England då var alltför kalvinsk. Ref. Hatendorf, John B. (ed.), *Karolinska förbundets årsbok. 1996, John Robinson's Account of Sweden, 1688. The original 1688 manuscript, edited and collated with the 1693 manuscript and the published editions from 1694*, Stockholm 1998; Lee, Sidney (ed.), *Dictionary of National Biography*, Vol. XLIX, London 1897 sid. 23-26.

7. Till följd av dynastiskifte i Storbritannien år 1689 var prästerskapet i Church of England splittrat i två falanger, en "högkyrklig" och en "lågkyrklig". Dynastiskiftet innebar att det katolska House of Stuart ersattes med det kalvinska House of Orange. Biskopen av Church of Ireland, alla biskoparna i Scottish Episcopal Church och nio biskopar av Church of England vägrade bryta sin ed till den till katolicismen år 1669 konverterade kung James II/VII. Dessa "högkyrkliga" kallades Nonjurors, dvs edsvägrare. De spelade en inflytelserik roll i det år 1701 i London bildade Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts (SPG), som fram till år 1776 ansvarade för missionsarbetet i Nordamerika. Den kyrkohandbok för Church of England som nämnts var *Fifth Prayer Book* av år 1662, som ideologiskt tilltalade Nonjurors. År 1712 kallades Swedberg till ledamot av SPG. I Persson, Bertil, *The Apostolic Succession of The English Nonjurors and of The Scottish Episcopal Church and their role in the formation of the Apostolic Succession of The Protestant Episcopal Church*, Solna 2001, redovisas den ideologiska bakgrunden till samverkan mellan engelska och svenska präster främst i St. Paul's Church. Några svenska präster arbetade också för SPG, bl a Andreas Hesselius. Drag från denna "högkyrklighet" har påverkat präster som Johan Eneberg, Lars Girelius och Andreas Hesselius.

8. Huvudsakligen syskonkyrkorna i NJ St George's Church och Swedish Evangelical Lutheran Church (Trinity Church).

Bertil Persson är numera pensionär. Han är prästvigd i Anglican Communion och har haft prästtjänst i Evangeliska Brödrärförsamlingen och Svenska Kyrkan och har i över 30 år tillhört Seglora kyrkas klerisi. De idéhistoriska och religionsvetenskapliga studierna har bl a resulterat i läroböcker i religionskunskap, sedan år 1972 fredsambassadör (Unesco & Ecosoc), doktorsavhandling om de främreorientaliska kyrkornas första möten med västvärlden, under 1970-talet konsult åt Främre Orientens kyrkor i Sverige och introducerade då Jesu modersmål arameiska som grund för adekvat förståelse för vad Jesus har sagt. Meritlistan upptar vidare tjänst som skolledare och dyslexipedagog och utgivare av fackböcker som senast *Sect Fighters. An Idea-historical Study*, Stockholm 2013, som också översatts till ryska och kartlägger de grundläggande motiven för främlingsfientlighet, nazism och rasism. Artikeln ovan bygger på tio somrars fältstudier i USA.

Uppsala stifts herdaminne 1367-1527

Ärkebiskop Jöns Bengtsson (Oxenstierna) och kapitlet i Uppsala ger fullmakt åt kaniken Anders Ingemundsson att som deras ombud bevaka kyrkans rätt. Ärkebiskopens och domkapitlets sigill. Foto Riksarkivet.

Stiftshistoriska kommittén i Uppsala har nu, när stiftet kan fira 850-årsjubileum, genom Britt Hedberg utgivit *Uppsala stifts herdaminne 1367-1527*. Boken är den andra och sista delen om stiftet under medeltiden.

Boken omfattar 560 sidor och ett stort antal illustrationer. De biografiska uppgifterna har utifrån källor och omfattande litteratur infogats i ett kyrkoorganisatoriskt, historiskt och kulturellt sammanhang.

E-postadress: ragnar.norrman@svenskakyrkan.se. Pris 400 kr. Även *Uppsala stifts herdaminne. Från missionstid till år 1366* finns att köpa. Pris 350 kr. Kostnad för porto och emballage tillkommer med 70 kr per volym.

Årets Bok & Biblioteksmässa

äger rum på Svenska Mässan i Göteborg

den 25 – 28 september 2014

För åttonde året i rad deltar Stiftshistoriska
Sällskapet

- tillsammans med Missalestiftelsen och Västergötlands
Fornminnesförening -

OBSERVERA:

Nytt monternummer E04:11!

VÄLKOMNA!

Ansvarig: Margareta Jansson

0511-137 46, 070-687 6343

e-post: margareta_jansson@bredband.net
eller ma-ja33@hotmail.com

Biskop Gustaf Ljunggrens herdabrev

Det är i år 80 år sedan domprosten i Göteborg, docenten Gustaf Ljunggren, fick första förslagsrummet till biskopstjänsten i Skara stift. Han utnämndes året därpå 1935. Samma år publicerades hans *Herdabrev till Skara stift* (Göteborg 1935). Ljunggren lämnade trots sin förtidiga död märkliga spår efter sig i Skara stift, en ny biskopsgård, en restaurerad domkyrka, en stiftsgård för att bara nämna något av det yttre. Till arvet efter honom hör också i högsta grad herdabrevet, ett av de mest koncentrerade och djuplodande i stiftets historia.

Herdabrevet är fyrdelat, där biskopen först riktar sig till kyrkans tjänare och placerar sig själv i relation till sitt nya stift och dess invånare. Därefter följer ett avsnitt med den talande titeln Frimodighet trots allt. Sedan ägnas ett mycket genomtänkt kapitel åt Luther och vår tid. Herdabrevet avslutas med en föredömligt principiell genomgång av *Vår tjänst*, nästan ett pastoralt mästerverk.

Allmänt kan sägas att det vilar ett lika tydligt som uppfriskande allvar över detta herdabrev, både vad gäller innehållet och tonen. Detta gör att brevet blir i bästa mening uppbyggligt, därför att det inte håller sig på den glättiga ytan utan går på djupet. Det är för att tala med Sören Kierkegaard ett brev som går ner på det religiösa planet och inte stannar på det estetiska eller det moraliska. Ett annat sätt att säga det på är att det teocentriska perspektivet dominerar.

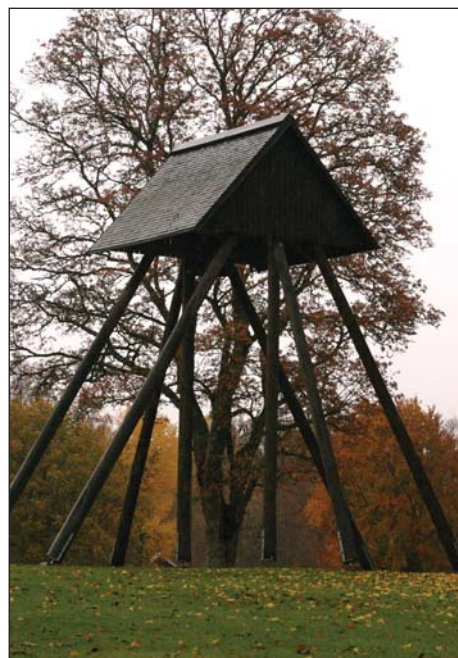
Detta framkommer redan när Ljunggren talar om frimodighet. Han är, som sig bör för en kristen ledare, realist. Han säger själv, att man inte i fantasin skall försöka göra om fakta efter egna önskningar. Kyrkan befinner sig i en djupgående och allvarlig kris. Samtidigt menar han att det finns skäl till att vara frimodig, nämligen att evangelium är en Guds kraft. Vi företräder inte oss själva utan Gud. Med en formulering som knappast kan överträffas säger han: Ju redbarare vi gå åstad i Guds tjänst, ju villigare vi underordna vår vilja under hans, ju ödmjukare vi böja oss under hans ord, desto mera skall vår gärning fyllas av den trons segerkraft som övervinner världen och lägger människohjärtan under Kristi lydnad. (sid 31f) Redbarhet eller med Kierkegaard redelighet är en egenskap som inte alltid utmärker kyrkans företrädare. Därför är det befriande att möta den i Ljunggrens text.

I en evangelisk-luthersk kyrka är det i högsta grad relevant

för en biskop att i sitt herdabrev försöka klargöra de lutherska tankarnas betydelse för samtiden. Gustaf Ljunggren var som en framstående Lutherforskarer väl skickad att göra detta. Han nöjer sig inte med det som idag är så vanligt, en blott och bart flyktig hänvisning till reformatorn. Han försöker visa att Luthers teologi i väsentlig utsträckning är något som angår också nutidsmänniskan. I en tid då denna teologi har förlorat nästan allt utrymme i den nominellt lutherska kyrkan, finns det all anledning att lyssna till denne Skarabiskop.

Avsnittet om Luther är fyllt av intressanta iakttagelser. Dess innehåll baseras på det som Ljunggren kommit fram till i sin *Synd och skuld i Luthers teologi* (Uppsala 1928). Som en grundläggande utgångspunkt konstaterar Ljunggren att hjärtats frågor i grunden är oberoende av historiens växlingar. De existentiella problemen förblir desamma. Därför har Luthers tankar fortfarande aktualitet, till och med frågan hur man skall finna en nådig gud, som ibland anses vara tidsmässigt betingad och idag närmast överspelad.

Vad som oroar nutidsmänniskan är känslan av meningslöshet och tomhet, menar Ljunggren. Då är det endast det personliga mötet med en makt som ger kärlekens färg åt tillvaron (sid 40) och inger verklig förtröstan i hjärtat som kan hjälpa människan i hennes nöd. Luthers koncentration på Kristus visar på den kärlek som bär allt och som har omsorg om varje enskild människa.

Klockstapel vid Flämslätts stiftsgård.

Men att Luther ger Kristus en så central position innebär inte att han glömmet bort Guds transcendens. Utanför sin uppenbarelse i Kristus förblir Gud den fördolde, som vi kan uppfatta som kärlekens Gud bara om vi håller oss just till Kristus. Inte ens för den kristna tron blir Gud helt uppenbar. Tron handlar om att hålla sig till den Gud som ännu inte är helt förstådd. Man har idag stor förståelse för en Gud som är outgrundlig och som man kanske måste närma sig med sådana begrepp som det irrationella eller det paradoxala, säger Ljunggren.

Men Luthers tal om en nådig Gud handlar i första hand om

Skara biskopsgård.

klyftan mellan gudomlig helighet och mänsklig synd, något som samtidigt kanske inte har lika lätt att ta till sig. Men nu menar Ljunggren att människan måste få uppleva sitt främlingskap inför Gud som verklig synd. Då kommer hon att se sig själv på ett helt annat sätt än hon gör som en enbart sekulär varelse. För den sekulära människan kretsar allt kring henne själv. Man skulle kunna säga att hon själv är alltings mått. Men i Guds ögon är vi inte bara några som syndar utan vi är synd(are).

Här kommer Luthers lära om arvsynnen in i spelet. Den handlar inte om en mänsklig oförmåga i moraliskt hänseende. Den berör enbart människan i hennes förhållande till Gud. Antingen har människan sin medelpunkt i Gud eller också har hon det inte. För att komma i ett rätt förhållande till Gud räcker det inte med människans egen moraliska strävan. Här krävs Guds eget ingripande. Mötet med den räddande Guden sker i samvetet. Det är där som människan med Guds Andes hjälp har att avgöra sig. Det är vi själva som till syvende och sist har ansvaret. Genom synden har vi fått ett ont samvete som gör att vi är rädda för Gud och försöker gömma oss. Vi missuppfattar vårt förhållande till Gud och tror att vi själva kan ställa allt till rätta. Men så upptäcker vi att vi inte kan göra det och vi står där nakna inför domen. När vi i ödmjukhet böjer oss inför Gud och tror på hans kärlek till syndare för Kristi skull, kommer emellertid Guds frikännande dom till samvetet. När vi vågar trons språng in i Guds värld, då framstår Gud såsom realiteten över alla realiteter (sid 57). Gud blir då, skulle man kunna säga, alltings mått.

Kritiken mot Luthers syn som går ut på att detta leder till moralisk slapphet är felaktig, menar Ljunggren. Det är inte den i synden trygga som får ta till sig Guds nåd utan bara den som under samvetets bävan drivs till en förintande dom över sig själv. Tron innebär att man lyssnar, när Gud talar, att man böjer sig när hans ord träffar samvetet och går ut när han kallar. Närmast i kierkegaardiska vändningar säger Ljunggren att tron innebär ett språng ut i det okända, ett djärvt vågande på löften som ännu bida sin fullbordning (sid 60).

Den troende människan får nu sin medelpunkt i Gud i stället för i sig själv. Därmed blir hon också en ny människa. Tron är till sitt innersta väsen lydnad för ordet. Men därmed blir hon också fri att handla så som Gud vill. Det hon gör blir gott, därför att hon genom tron har blivit god.

Man kan självklart diskutera om Ljunggren har rätt i sin syn på Luthers aktualitet. Men jag kan inte finna några mera

allvarliga invändningar. Jag anser att han på ett klagörande sätt visar på den kristna trons kompromisslösa dimension, den som ställer människan inför ett avgörande existentiellt val, som uppenbarligen har något till synes skrämmande paradoxalt över sig, något som till slut förhoppningsvis skall visa sig vara skenbart.

Det pastorala avsnittet kan sägas omramas av två versar från 1 Korintierbrevet (1 och 2). Vi är förvaltare av Guds hemligheter och som sådana förvaltare förväntas vi vara trogna. Det är två av de egenskaper som tydligast definierar den kristne och särskilt den som har som sitt uppdrag att förkunna Guds ord och förvalta sakramenten. En oerhörd gåva från Gud som i trohet skall tas om hand.

Ljunggren betonar starkt att kyrkans uppgift i första hand är rent religiös. Det är hennes uppgift att för människor ställa fram Guds kärlek som den enda hållbara lösningen av tillvarens gåta. Allt annat, däribland det moraliska och kulturella, är sekundärt, även om det inte saknar betydelse.

Predikan skall vara själavårdande. Med detta menar Ljunggren att den skall, som han säger, ge näring åt evighetsmänniskan, ledning in och fram på evighetsvägen (sid 71). Det handlar således om själavård i ordets klassiska betydelse, fritt från den terapeutiska slagsida som ordet i dag gärna får.

Predikan skall förmedla Guds ord. Våra privata funderingar och spekulationer har ingen plats på predikstolen. Det är Guds uppenbarelse som är den källa ur vilken vi skall ösa, hävdar Ljunggren med emfas. Förkunnaren själv skall träda tillbaka och själv endast vara ett redskap för Guds ord. Detta borde naturligtvis vara en självklarhet, men man ser det sällan formulerat med sådan pregnans som i detta herdebrev.

Det är en styrka hos Ljunggren att han betonar den enskilda själavårdens relation till predikan. Predikan skall bjuda in och locka människor till själavårdande samtal. Med en vacker metafor säger Ljunggren att den enskilda själavården är prästgärningens allra skönaste blomma (sid 75). Detta återspeglar på sitt sätt Luthers höga tankar om bikten, som i viss mån närmar sig den romersk-katolska synen.

Ljunggren ser också den enskilda själavården som porten in till en djupare uppskattning av altarets sakrament. Han menar samtidigt att nattvarden inte får berövas sin högheliga karaktär. Den skall förbli en bekännelsehandling, en samlingspunkt för dem som på allvar vill höra Kristus till men öppen för dem som redligt söker och längtar. Detta är en viktig reflektion, särskilt i en tid då det ibland tycks som om nattvarden är till intet förpliktande. På detta sätt skapar Ljunggren ett organiskt samband mellan predikan, själavård och nattvard, som är mycket tänkvärt. Det är tragiskt att detta samband i stort sett har gått förlorat i dagens svenska kyrka. Det har säkert bidragit till den fragmentisering som är karaktäristisk för församlingslivet.

Det skulle ur olika synpunkter vara värdefullt om inte minst prästerna i Skara stift läste Gustaf Ljunggrens herdebrev som en motvikt till allt det teologiskt och pastoralt lättviktiga som i dag bjuds ut på den kyrkliga marknaden.

Inte minst uppfordrande är det att se att det sysslande med kyrkans utanverk som tycks ha blivit legio inte utesluter att man på samma gång ägnar sig åt teologisk djupdykning. I det hänseendet är Ljunggren föredömlig.

Birgittinska nedslag i Varnhemsbygden

Denna artikel ska inte i första hand handla om den heliga Birgitta, och inte heller så mycket om själva Varnhemsbygden. Däremot ska jag lyfta fram några personer och ett föremål som i olika hög grad förbinder Varnhemsbygden med den heliga Birgitta. Det är detta jag kallar för birgittinska nedslag. Den heliga Birgitta är mer känd och omtalad utomlands än i Sverige. Troligtvis är hon Sveriges internationellt mest kända kvinna. Samtidigt har hon alltid, redan i sin samtid, varit omstridd. Lite senare kallade Martin Luther henne för ”den galna Birgitta”. August Strindberg – om han nu kan anföras som karaktärsvittne – kallade henne för en ”härsklysten, äresjuk kvinna”. Samtidigt åtnjöt hon stor respekt i sin samtid, och hon helgonförklarades efter en mycket snabb process. 1999 utnämndes hon till hela Europas skyddshelgon.

I Sverige är det i regel kritiken mot Birgitta som har lyfts fram. Det är kanske typiskt. Vi svenskar har ju svårt att uttrycka stolthet över vår historia liksom över våra bemärkta landsmän och landsmaninnor århundradena igenom. Att Birgitta är en religiös personlighet komplicerar saken än mer, eftersom svensken i allmänhet har en märklig oförmåga att hantera religion. Kritiken har ofta gått ut på att Birgitta skulle ha varit just ”härsklysten, äresjuk”, ibland också att hon var en kvinna som visste vad hon ville. Men det Birgitta kämpade för, det handlade faktiskt aldrig om henne själv. I detta avseende skjuter kritiken över målet. Att Birgitta sedan var en komplex personlighet gör henne ingalunda originell bland människor med helgonrykte, snarare tvärt om.

Vare sig man fångas av den heliga Birgitta, eller upplever svårigheter, kan man inte bortse från att hon var en enastående personlighet som var betydelsefull i sin samtid och som påverkar människor än idag. I sin samtid tillät hon sig att tala uppfostrande till svenska, franska, engelska och sydeuropeiska kungligheter liksom till kyrkans ledare, präster, biskopar, kardinaler och påvar. Och dessa lyssnade. Idag är Birgittinorden expansiv, i alla fall den Hesselbladiska grenen, inte minst i Indien och Mexiko. Som en av få Ordnar tillåts den också verka på Kuba.

Birgitta förknippas av naturliga skäl mest med Östergötland, och kanske i någon mån Uppland, men det finns också birgittinska nedslag i Skara stift. Nedan följer några av dem, nämligen de som kan kopplas till Varnhemsbygden. Rätt eller orätt, men jag väljer att hedra Skara genom att här inkludera stiftsstadens i Varnhemsbygden den som i dag utgör Skara pastorats östliga framsida. Vi börjar där, i stiftsstadens.

Den heliga Birgitta i Skara

Den heliga Birgitta besökte Skara den 2 februari, Kyndelsmässodagen, 1349, och gick då naturligtvis till domkyrkan. Där får hon en uppenbarelse som handlar om Skara stifts stora andliga gestalt under medeltiden, biskop Brynolf Algots-son (d. 1317). När Birgitta närmade sig biskopens grav kände hon en ”ljuvlig och ovanlig doft”, och såg sedan i en syn jungfru Maria tillsammans med en biskop. Maria säger i uppenbarelsen till Birgitta att biskopen ”hedrade mig i livet och bekräftade denna heder i handling. Den doft du kände visar att hans liv var välbehagligt inför Gud”. Sedan kommer en liten märklighet. Maria säger nämligen vidare: ”så ligger den

pärla som är mig så dyrbar bland svinen”. Svinet i fråga har identifierats som Knut Folkesson, en släkting till Brynolf, som låg i graven bredvid. Man kan alltså på ganska goda grunder sluta sig till att Birgitta ogillade Brynolfs släkting.

Det är alltså uppenbart att Birgitta höll Brynolf i ära. Denna uppenbarelse kom sedan att spela en stor roll när Skara stift försökte få biskop Brynolf helgonförklarad. Det lyckades nästan; han blev saligförklarad 1492, steget före en helgonförklaring, men sedan kom reformationen och alla fortsatta försök avbröts.

Birgitta i Norra Lundby. Foto: Ragnar Sigsjö.

Den heliga Birgitta i Norra Lundby

Idag åtskiljs effektivt de två Götalandskapen av Vättern. Under medeltiden var förhållandena annorlunda. Vatten var då inte åtskiljande, utan utgjorde istället en enklare och snabbare färdväg än de många gånger dåliga och osäkra landsvägarna. Detta skapade naturligtvis konflikter, men också ett kreativt utbyte, både inom handel och inom kyrkoliv. Fromheten kring de heliga, klostren, biskoparnas ämbetshandlingar, pilgrimsfärderna och utbytet vid utbildningsanstalterna är exempel på sådant kyrkligt gränsöverskridande mellan stift, landskap, provinser och länder.

I Norra Lundby – tidigare annexförsamling till Varnhem. Nu utgör de båda en och samma församling, Varnhems – kyrka, med anor ner till 1100-talet, finns en staty av den heliga Birgitta. Statyn är skuren under 1400-talet, och är i sin tur ett exempel på hur Birgittafromheten spreds också till Skara stift. Totalt finns det sjuutton Birgittastatyer i Skara stifts kyrkor. Det är inte många, men visar att Birgitta spelade en viss roll

också i Västergötland. De heliga, liksom det heliga, var – och är – broar mellan människor.

Den heliga Birgitta och abboten i Varnhem

Under sin tid i Sverige, fram till 1349, hade Birgitta en mycket god relation med två västgötska munkar, en i Skara och en i Varnhem. Dominikanpriorn Algot i Skara kallades av Brigitta för *familliarissimus*, en mycket förtrogen vän. Än viktigare var abboten i Varnhem, Svenung. Han hade blivit abbot 1347, och skymtar fram på olika ställen i det bevarade skriftliga materialet, bland annat reste han vid ett tillfälle till moderklostret i Clairvaux för att överlämna klostrets i Varnhem bidrag dit.

Innan Svenung blivit abbot följde han Birgitta och maken Ulf på deras pilgrimsresa till Santiago de Compostela i Spanien, där aposteln Jakob påstås vara begravd, ett av medeltidens största pilgrimsmål. Liksom Ulf Gudmarsson blev Svenung sjuk under resan. I en syn såg han då Birgitta krönt med sju kronor. Senare återopades denna syn som ett bevis på Birgittas helighet.

Svenungs roll under resan var, att tillsammans med andra präster, fungera som en av Birgittas och Ulfs biktfäder och andliga rådgivare. Naturligtvis påverkades Birgitta av den fromhetstradition som Svenung stod i, en fromhet som i mycket hade sin utgångspunkt i Cisterciensorden, och då inte minst Ordens klart mest lysande stjärna, Bernhard av Clairvaux. Denna fromhet var inte ovan för Birgitta. Hon hade ju bott i anslutning till Alvastra kloster som tillhörde samma Orden. Det är ändå spännande att tänka, att sedermera abboten Svenung i Varnhem var en av dem som med sina råd fostrade ett helgon.

Den heliga Birgittas syster Katarina och Varnhems kloster

När Birgitta 1316 gifte sig med Ulf Gudmarsson var det ett dubbelbröllop. Samtidigt vigdes Birgittas något yngre syster Katarina med Ulfs bror Magnus. Ulf och Birgitta var tveklöst det mer aktiva paret av de två. Ulf blev exempelvis tidigt riddare, lagman och riksråd, medan Magnus levde ett relativt obemärkt liv i Västergötland. Det fungerade ju så under medeltiden, att frälset ägde ett stort antal gårdar, inte bara i sitt närområde, utan även i andra landskap. Naturhushållningen medförde att man mer eller mindre var knuten till jorden. Detta gjorde att det var allt annat än vattentäta skott mellan människor, familjer och landskap. Trots Ulf och Magnus ursprung i Östergötland, fanns det alltså en mängd skäl för Magnus och Katarina att bosätta sig i Västergötland.

Vid slutet av Ulf Gudmarssons levnad bosatte sig han och Birgitta vid Alvastra kloster. Detta hade en dubbel funktion. Dels var det vanligt att även gifta, primärt från frälset, avgav löften som påminde om klosterlöftena och som kom att knyta dem till ett kloster. Bland annat brukade makarna ge upp det äktenskapliga samlivet, för att leva i kyskhet. Dels fungerade klostren som sin tids äldrehem, där (i första hand) förmögna människor kunde köpa sig en ordnad och tryggad tillvaro. För Birgittas syster Katarina och hennes make Magnus blev Varnhems kloster den plats dit de sökte sig. Allt talar också för att de ligger begravda där.

Markus Hagberg

Dopängeln som fick sväva på nytt

I min barndoms kyrka stod en ängel i skamvrån under orgelläktaren. Jag undrade vad han hade hittat på för rackartyg eftersom han förpassats dit. Så småningom fick jag svaret – han hade skvätt vatten på prästen under gudstjänsten till de yngre kyrkobesökarnas stora förtjusning. Dessutom var hans klädsel opassande i en kyrka. Han hade gjort sin entré i kyrkan 1759 men redan året därpå, 1760, blev han förpassad till skamvrån.

Nysunds kyrka är en träkyrka som från början tillhörde Mariestads stift och som den 11 januari 1641 invigdes av superintendenten Jonas Oriensulanus. Gustav Vasa fruktade de katolska biskoparnas makt och som stiftschefer insatte han superintendenter med inskränkta maktbefogenheter. Mariestads stift var ett resultat av striderna mellan hertig Karl (sedermera Karl IX) och hans bror Johan III och omvandlades senare till Karlstads stift.

Kyrkan hade vid den här tiden en bekymmersam ekonomisk situation. Före reformationen hade kyrkan baserat sina inkomster på sitt jordinnehav och på tiondet och i gynn samma fall även på donationer. I en församling kunde sockenstämman med stöd av landskapslagarna bestämma hur det disponibla kapitalet skulle användas – exempelvis en ny prästgård eller väggmålningar i kyrkan. Gustav Vasa betraktade all kyrkans egendom som överflödigt och kunde därför indragas till kronan. Av tiondet fick kyrkan behålla 2/9, vilken var alldeles otillräckligt för kyrkans underhåll. Som en följd av maktspelet vid drottning Kristinas abdikation 1650 återfick sockenstämman sin beslutande och beviljande myndighet. Bakgrunden var nog att kronan såg en möjlighet att vältra över kyrkans ekonomiska börda på socknen eller församlingen. Dessutom utfärdades detaljerade bestämmelser att församlingarna skulle samla kapital i fonder som skulle användas vid

större utgifter, som till exempel utbyggnad av kyrkan. Donationer till kyrkan skulle uppmuntras.

Nysunds kyrka var nog från början ganska liten och kal. När folkmängden ökade utbyggdes den med två korsarmar. Socknen ligger i utkanten av Bergslagen och några brukspatroner med solid privatekonomi var generösa donatorer, så lite som möjligt anonymt.

Så utsmyckades kyrkan. 1689 kunde snickaren Olof Erson från Råda kvittera ut 60 daler silvermynt för en predikstol och 1694 fick Bengt Svensson från Visnum 300 daler kopparmynt för en altartavla.

1758 gjorde en av Värmlands kändisar entré – Isac Scullström (1712–1778). För 500 daler silvermynt ”stofferade” han predikstol och altartavla, det vill säga, han förgyllde och målade tidigare figurer på predikstolen och altartavlan. Det var stora summor som Nysundsborna investerade i sin kyrka. Omräknat i 2014 års penningvärde skulle Olof Erson ha kvitterat ut 15.370 kronor, Olof Erson 18.858 kronor och Isac Scullström 49.170 kronor.

Schullström var född i Tyskland och bosatt på gården Rällsbyn i Svanskogs socken i sydvästra Värmland. Han kunde nog inte livnära sig på sitt bildhuggeri utan hade dessutom ett jordbruk. Hans första kända arbete är altaruppsatsen från 1735 i Östra Fågelviks kyrka och under några decennier är han enormt produktiv och hans verk finns i 32 kyrkor i Karlstads stift. Hans verk har bedömts olika men under alla förhållanden måste man säga att han inte är någon ny Michelangelo. Två auktoriteter rörande kyrklig konst har skilda bedömningar av hans produktion. Bertil Waldén (1901–1963) är inte överdrivet entusiastisk: *”Med bästa vilja i världen kan man inte kalla honom annat än en sekunda hantverkare, den originalitet och omedelbarhet som vanligen präglar en organiskt framvuxen allmogekonst, finns ej mycket av i hans otympliga och schablonmässiga figurer.”*

Sven-Axel Hallbäck (1915–2002) är lite snällare: *”Den stora konsten har förts ned från Parnassen till våra egna bygder men har fortfarande kvar viljan, kraften, rörelsen, ljuset och skuggan, färgen och formen och ljudet och glädjen men också barockens allvar”.*

Församlingen hade idel lovord för de arbeten Schullström utförde 1758. Han återkom året därpå med fyra basunblåsande änglar som fortfarande hänger över korsmitten samt en större änglfigur, föreställande Johannes Döparen *”förordnat at vid Barndop nedföra prästen ängels tillhanda dopvatten”*. På ängeln huvud fanns en plåt med uppböjda kanter, som klippts till så att de skulle likna en krona, avsedd för skålen med dopvatten. Arrangemanget var både estetiskt och praktiskt misslyckat. Dopängeln svävade i korets tak upphängd i en lina, inköpt vid Fastingsmarknaden i Kristinehamn. Före dopet placerades skålen med dopvatten på ängeln huvud, ängeln hissades upp i taket för att sedan sänkas ned vid dopet. I högra handen har ängeln ett språkband med texten: *”Den som tror och blir döpt skall räddas, medan den som inte tror skall bli dömd.”* (Markus 16:16). Förmodligen är detta den enda dopängel som Schullström utfört.

Församlingens entusiasm över dopängeln var mera dämpad. Det befanns *”at han wid nederkomsten med wattenspruttning föroroar både Prästen som har med detta dyra sacramentets utdelande at göra ock faddrarne som sig vid barnsens dop instält, äfven ock förekommit en del mindre anständigigt i anseende till dess situation för Presten som för altaret förrättar gudstjänsten då han gungar i taket,*

och för församlingen, då han är nedsläpt; även ock åskodas av en del med förargelse ock som något dem stötande.”

Jag tycker nog att Bertil Waldén tog till i överkant. Kyrkans många bilder och skulpturer hade ju i en bildfattig tid också en pedagogisk uppgift. Att av tio Guds bud de tre första var plikterna mot God och de sju sista plikterna mot medmänniskorna glömmar man inte när man sett Moses på altartavlan med lagens båda stentavlor med tre bud på den ena och sju på den andra. Under de mer än 250 år som gått sedan Schullström ”stofferade” kyrkan har nog många besökare glatts åt interiörens färgsprakande fyrverkeri.

Johannes Döparen är numera förlåten för sitt vattenspruttande och efter 239 år i skamvrån svävar han sedan 1999 åter i kyrkans kor. En sentida eftervärd tycker att hans baddräkt inte är det minsta anstötlig utan kan passa bra vid ett dopp i Jordans grumliga vatten.

Karl-Axel Broholm

En stiftshistoriskt märklighet

I förra medlemsbladet berättade undertecknad om det märkliga i att ättlingar till två bemärkta präster från Skara stift numera bor på samma gata i Stocksund. I detta blad vill jag nämna om en annan stiftshistorisk märklighet. Det handlar om fem bröder Warholm.

Först något om prästsläkten Warholm.

Den förste prästen med namnet Warholm var **Olof Warholm** som antog namnet efter sin födelsegård Waregården i Fullestad. Olof var född 1739 och blev magister i Greifswald 1766 och prästvigdes 1771. Han blev kyrkoherde i Leksberg 1775 och kyrkoherde i Lena 1792, prost 1797 och avled 1805. Han gjorde enligt sonsonens anteckningar i dennes herdaminne ”betydliga samlingat till Skara stifts historia.”

Olof och makan Catrina Lovisa Stenberg hade fyra söner varav tre blev präster. En av sönerna var **Clas Gustaf**, född i Leksberg den 19 april 1786 och prästvigdes 1809. Kommunnister i Hössna 1812; apologist i Skara 1815, lärare i grekiska 1819, adjunkt i Varnhem 1814–1822, kyrkoherde i Böne 1821, prost 1831, riksdagsman 1835 och avled 1837. En liten men betydelsefull händelse kan nämnas om honom. Han gjorde ett stort intryck på Amelie von Braun (bror till skalden Wilhelm) som växte upp på gården Brängesås i Kölingared. När hon var 16 år hörde hon en predikan av Clas Gustaf som grep henne så mycket att hon från den dagen blev ”omvänd”. Hon kom sen att få en stor betydelse som pionjär för söndagsskolan och lekmanpredikant.

Clas Gustaf var gift med Sofia Margareta Wästfelt och fick med henne sju barn varav fyra blev präster och fortsatte så den Warholmska prästraditionen i stiftet. Deras äldste son var **Olof Adolf Optatus Warholm** som var född i Varnhem 1816. Efter studier i Lund blev han fil.dr. 1844, prästvigdes 1850 och blev prebendekomminister i Uppåkra. 1863 tillträdde han kyrkoherdetjänsten i Vånga och blev 1871 prost i dåvarande Vinköls pastorat, en befattning han hade i 10 år. Riddare av Nordstjärneorden blev han 1880 och fil. jubeldoktor 1894. Han avled den 6 december 1898.

Som sann nykterhetsvän var han en stor kämpe för nykter-

Olof Adolf Optatus

heten. Som väl utrustad med kroppskrafter fick dessa också träda till när det blev spörsmål kring utskänkning eller sprit-hantering! Lika hatisk som han var mot spriten var han mot lekmannaverksamheten (frikyrkligheten) och såg den som en olycka för pastoratets andliga väl. De som deltagit i "fria nattvardsgångar" blev exkommuniserade då han ansåg att de gått till nattvarden oskriftade.

Johan Wilhelm

Johan Wilhelm Warholm var född 1817, alltså endast ett år yngre än sin broder. Även han läste i Lund, prästvigdes 1850 och blev kollega i Skara. Han blev fil. dr. 1844 och fil. jubeldoktor 1894. Johan Wilhelm blev först kyrkoherde i Gudhem 1857 och sedan kyrkoherde i Amnehärad 1870, prost 1878-1893 och avled 1908. "Janne" som han kallades "hade som alla bröderna Warholm ett imponerande yttre, var längre än Olof, kraftigare bygd än Clas men mindre storvulen än Richard."

Han är känd för sitt Herdaminne som utgavs 1871-1874 liksom utgivare av flera stiftsmatriklar.

Clas Warholm var född 1821. Efter studier i Lund blev han fil.dr. 1844 och prästvigdes 1850 varefter han förestod professuren i exegetik i Lund och var lärare i engelska och teologi. Han blev kyrkoherde i Slöta 1858 och utnämndes till professor i dogmatik och moralteologi 1867. 1868 blev han

även utnämnd till teol. dr. Han avled på julafton 1891

Gustaf Edvin Warholm var född 1822. Efter studier i Lund blev han fil.dr. 1844 och därefter kollega i Skara men avled redan 1847.

David Richard Warholm var den yngste av bröderna och född 18 september 1827. Efter studier i Lund blev han fil.dr. 1850 och prästvigdes fem år senare, 1855. Han var kyrkoherde i Vänersborg 1872-1877 då han tillträdde som domprost i Kalmar. Han avled år 1900.

Vad är det då som är unikt med bröderna Warholm? En vakent läsare ser att samtliga uppräknade bröder disputerade och blev doktorer. Därtill promoverades fyra av dem vid samma tillfälle 1844 trots att det var sex år mellan den yngste och den äldste brodern. Något liknande finns inte i Skara stifts historia. Ett verkligt unikum!

Johan Wilhelm

Den Warholmska prästraditionen i Skara stift fortsatte med **Johan Wilhelm Warholm** som var son till den ovan nämnde Johan Wilhelm Warholm. Han var född 1869 och avled 1959.

Warholm tillhörde den första kullen av präster som vigdes av biskop Keijser 1895. Han var komminister i Götene i många år och fick inte någon av de kyrkoherdetjänster han sökte. Han hade en svår spastisk åkomma som i hög grad påverkade hans tal och hindrade hans befordran. Till sist blev han ändå kyrkoherde i Götene. Nu hade den nya lagen om tredjegangstillsättningar genom Kungl.Maj:t kommit till. Warholm blev av kungen utnämnd 1937. Pastoratsborna ville så gärna ha sin gamle komminister till kyrkoherde. Det sägs att kung Gustaf V blev tillfrågad hur han kunde utnämna en sån gammal präst till kyrkoherde. Kungen lär ha svarat: "Om jag som är nästan 80 år kan sköta mitt uppdrag som kung så kan väl Warholm som bara är 68 vara kyrkoherde i ett pastorat som han känner utan och innan." Warholm flyttade som emeritus till Skara.

Ytterligare en son till Amnehäradsposten blev präst men inte i vårt stift. Det var **Clas Thorsten Warholm** som var född 1855 och efter studier i Lund prästvigdes där 1883 och slutade som kyrkoherde i Vellinge. Han avled 1934.

Johnny Hagberg

NYA MEDLEMMAR

Håkan Andersson	SKARA
Mikael Blixt	SKARA
Lena Calmestrand	UPPHÄRAD
Karin Carlsson	BRÄMHULT
Ulla Forsberg	KARLSHAMN
Animero HB*	SKARA
Marie Isaksson Wallgren	LIDKÖPING
Olle Kristenson	UPPSALA
Karin Larsson	GÖTEBORG
Magnus Magnusson	ÖDSKÖLT
Bertil Melin	BORÅS
Bertil Persson	SOLNA
Tobias Rydqvist	ARBOGA
Ulf Söderberg	SPÅNGA

Sällskapet har nu 1136 medlemmar.

*= Ständig medlem

TACK

Ett tack till alla som den 4 maj gav kollekt i Skara stifts kyrkor. Ändamålet denna dag var Skara stiftshistoriska sällskap!

Hela 71.723 kronor kom det in och sällskapet skall förvalta pengarna på bästa sätt.

Senaste publikationerna i Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie

73. *Mariaväxter i folktron*. Ritwa Herjulfsson. 2013.
74. *Förvaltare av Guds brokiga nåd minnesteckningar över präster i skara stift 2009 – 2013*, Karl-Erik Tysk. 2013
75. *Som spindeln i nätet. Kristina Laurensdotter av Aspenäsätten. Centrum i sin egen släktkrets*. Agneta Conradi Mattsson. 2014.
76. *Haquin Spegel - en antologi*. Red. Johnny Hagberg. 2014.
77. *Skara stift 1000 år*. Red. Johnny Hagberg. 2014.

Berlin - 25 år sedan murens fall 7-9/11 3750 kr

- 19/9 Höstresa till Mecklenburg
- 20/9 Korsika - Medelhavets pärla
- 29/9 Avila - karmelitiska Kastilien
- 9/10 Portugal med Fatima
- 17/10 Östafrika med Afrikakännaren B. Nilsson
- 20/10 Lutherresa - med buss eller flyg
- 22/10 Höstresa - Det heliga landet
- 25/10 I St Ignatius fotspår
- 14/11 Senhöst i Mecklenburg/Tyskland
- 5/12 Julmarknad i Spreewald/Tyskland

PILGRIMSVANDRINGAR I SPANIEN

EXODUS Tel 046 14 05 90
RESOR www.exodusresor.se

Vi ordnar din grupp- och församlingsresa!

Medlemsinformation

Årsavgiften är 50 kr. För ständigt medlemskap 500 kr.

Sällskapets PlusGiro: 484 18 42-0

Bankgiro: 5812-8166

BIC=NDEASESS

IBAN-nummer:

SE94 9500 0099 6026 4841 8420

Alla ändringar vad gäller adress, titel, m. m. skall meddelas till kassaförvaltaren Margareta Jansson, Skaraborgsgatan 29 B, 532 30 Skara.

Tel: 0511-137 46.

E-post: margareta_jansson@bredband.net
eller ma-ja33@hotmail.com

Skara Stiftshistoriska Sällskap

Hemsida: www.skarastiftshistoriska.nu

Stiftshistoriska sällskapets böcker kan beställas hos Johnny Hagberg, Prästgården 531 94 Järpås.

Tel & Fax: 0510-910 16, 070-550 00 98

E-post: jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Styrelse

Ordf. Johnny Hagberg, Järpås

Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Vänga

Sekr. Lisbeth Sjöberg, Karlsborg

Kassaförvaltare Margareta Jansson, Skara

Markus Hagberg, Skara

Bengt P. Gustafsson, Göteborg

Helena Långström Schön, Skara

Stellan Wihlstrand, Hjo

Sten-Åke Engdahl, Lidköping

Redaktör för medlemsbladet:

Johnny Hagberg.

ISSN: 1103-3959

Tryck: Solveigs Tryckeri, Skara